

Chakoten

Dansk Militærhistorisk Selskab

Denne flotte fyrmørser, som er støbt af Claus von Dam i 1643, findes på Tøjhusmuseet. Forrest i billedet ses to kanonkugler af sten. Ill. fra bogen.

Christian 4. gik tidligt i sin regeringsperiode i gang med at opruste landet. Nok havde han blikket fast rettet mod Sverige og det opgør, alle forudså med den svenske konge, som måtte komme før eller siden, men der var et reelt behov for at modernisere bl.a. det danske artilleri. Det artilleri, Christian 4. overtog, bar præg af en produktion, der konstant havde manglet råvarer, først og fremmest bronze, til støbning. I mangel af bedre havde man købt skyts i udlandet eller brugt skyts taget fra opbrugte fremmede skibe, ligesom man konfiskerede skyts fra nogle af de udenlandske skibe, der passerede Helsingør.

Kongen indså behovet for et moderne artilleri, og det satte han i værk allerede i begyndelsen af 1600-tallet. Han rådede kun over et enkelt kanonstøberi i landet, og det lå i København. Et nyt kanonstøberi blev føjet til, og det fik til huse i Gethuset i Helsingør, som blev opført i år 1600.

En ny bog fokuserer på Christian 4.s ambition om at udstyre rigets vigtigste forsvar, flåden og fæstningerne, med moderne skyts. Bogen har titlen ”Christian 4. som kanonstøber”. Den sigter ikke mod at beskrive artilleriets udvikling i perioden generelt, da det allerede er gjort indgående, men at beskrive den 400 år gamle virksomhed, Gethuset i Helsingør, og dens produktion, personale og leverandører.

Christian 4.'s kanonstøbere i Helsingør

Grundig beskrivelse af kanonstøberiet i Gethuset i Helsingør og kongens modernisering af det danske artilleri.

Af Henrik Denman

Kongens rotgieter

På den måde er der tale om et stykke lokalhistorie, og bogen er da også udsendt som årbog for 2011 for Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening, men den grundige og smukt illustrerede gennemgang af periodens støbning af danske kanoner vil have stor interesse for den militærhistoriske læser.

Christian 4. satte i værk, men han overlod den vigtige opgave med fremstilling af kanoner af høj kvalitet til sin rotgieter eller stykkestøber i Helsingør, hvoraf

den første var Hans Wulff Entfelder (kanonstøber i årene 1600-15). Han stammede efter de foreliggende oplysninger fra Tyskland og blev ansat som kongelig rotgieter.

De Gamle Konger

Han blev især berømmet for sin støbetekniske formåen i støbningen af de Gamle Konger, som kongen bestilte i 1602 dels hos Entfelder i Helsingør og dels hos kollegaen Borchardt Quelkmeyer i København. De Gamle Konger var i alt 100 kanoner, der skød 14 pund. De skulle hver prydes med en dansk konges navnetræk samt billede og en indskrift, der berettede om kongens regeringstid.

Kanonernes primære funktion var et våben til at ødelægge skibe, bygninger og mennesker, men de Gamle Konger var samtidig et enestående håndværksmæssigt produkt og et repræsentativt symbol. Med motivrækken om de gamle konger ville kongen dokumentere, at hans slægt stammede tilbage til oldtiden.

Næsten alt skyts blev sendt til Tøjhuset i København, hvor tøjmesteren tog imod det.

Pragtstykker

Det blev til et storslået artilleri af pragtkanoner på de danske orlogsskibe og fæstninger. Det betød en gennemgribende modernisering af rigets artilleri, som Christian 4. her lagde grunden til. Det var en serie ensartet skyts i modsætning

til det uensartede og forældede artilleri, som man benyttede under Frederik 2.

Fra 1616 til 1636 var Hans Kemmer ansat som virksomhedens anden rotgieter, og han blev efterfulgt af Hans Meier i årene 1637-55. Mens de Gamle Konger var Entfelders store arbejde, blev en serie af langt kraftigere kanoner højdepunktet i Hans Kemmers produktion. Kanonerne, kaldet Korte Nye Konger, blev støbt i årene 1631-36.

Kun ganske enkelte af de Gamle Konger har overlevet til i dag. De fleste har endt deres dage, hvor de begyndte, i danske og svenske smelteovne.

Støbematerialet

En af de store udfordringer var anskaffelsen af støbematerialet. Så vidt muligt blev materialerne fremskaffet inden for landets grænser, først og fremmest ved at udnytte gamle, ubrugelige kanoner fra fæstningerne rundt om i landet samt Norge, Halland og Skåne. Men når det ikke rakte – og det kunne være vanskeligt i krigstid – måtte man hastigt fremskaffe nyt metal ved enten at købe det udefra eller ved at konfiskere kirkeklokker eller kobbertøj fra rigets indbyggere. Befolkningen har måttet bære nogle afsavn, for at kongen kunne opretholde sin flådemagt og sin befæstning af rigets grænser.

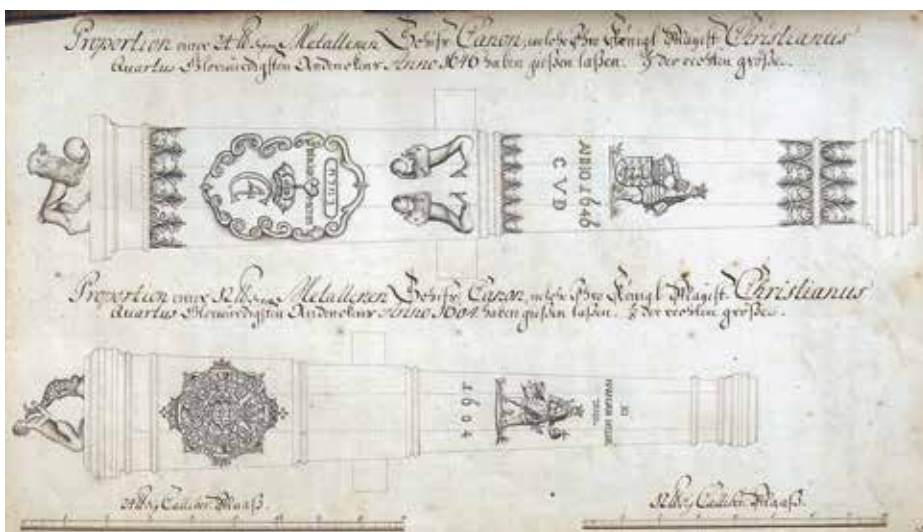
Kanon støbt af Hans Kemmer i 1616 med delfin og krudtpotte. Ill. fra bogen.

For den militærhistorisk interesserede er der et væld af detaljer at fordybe sig i vedrørende historien om Gethuset og arbejdsprocesser vedrørende støbningen af de forskellige kanoner, men den omfattende bog fortæller også historien om de tilhørende møller og andre anlæg i Hellebæk samt om Kronborg som fæstning og praktiske forhold som transport af de tunge kanoner.

Lone Hvass og Torben Bill-Jensen: Christian 4. Som kanonstøber. Kongens værksteder ved Kronborg – Gethuset, Hammermøllen og Kobberrmøllen. Udg. af Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening 2011. 461 s. 389 kr.

En 8-punds kanon støbt af Hans Kemmer i 1617. Kanonen vejer 400 kg og er blot 1,80 m lang. Den står i dag på Kalmar Länsmuseum. Ill. fra bogen.

Johan Samuel Michael Juncker, som var boremester på støberierne i Frederiksværk 1768-1812, lavede denne opmålingstegning af to kanoner støbt før 1700-tallets midte. Til højre ses kanonen Haraldus Hyldetand, nr. 40 af de Gamle Konger, støbt af Entfelder i 1604. Til venstre ses en 24-punds kort Ny Konge, støbt af Hans Meier i 1646. Ill. fra bogen.

Chakoten

INDHOLD

- 2** Henrik Denman: Christian 4.'s kanonstøbere i Helsingør.
- 4** Jens Kristian Boll: Blandt fjender og venner eller Aarhus i 1864.
- 12** Eyan M.C.S. Elsmark: L'École de Mars 1794. En efermerisk militær institution under den franske revolution.
- 19** Jens Kristian Boll: Soldaters møde med bønder og byboer.
- 20** Henrik Denman: Krigen set gennem fotolinsen.
- 21** Henrik Denman: På cykeltur gennem frontens historie.
- 22** Redaktøren orienterer.
- 23** Siden sidst.
- 26** Mødekalender 2014.

Forsiden. Danske dragoner, Ritmester i henholdsvis galla og ridekappe samt bereden premierløjtnant i løbefrakke, 1864, T. Huusher.

Krigen i 1864 foregik ikke kun ved Dybbøl og på Als. Krigen nåede også til Aarhus. Her fortælleres i første del af to om indbyggernes forberedelser og begivenheder, da den preussiske hær besatte byen.

Ved Jens Kristian Boll

Blandt fjender og venner eller Aarhus

Der trued fra Sønden et farligt vejr

Munch, digtning s.33

Med året 1864 tænker vi først og fremmest på de store slag Mysunde, Sankelmark, Vejle, Dybbøl, Helgoland, Als og træningen ved Lundby. Krigen betød også en langvarig besættelse og en særdeles virkningsfuld, men ofte overset psykologisk og økonomisk krigsførelse under de langstrakte fredsforhandlinger. Begivenhederne ”bag fronten” giver også et spændende indblik i, hvordan lokalsamfund mødte og løste vældige udfordringer, og hvordan embedsmænd viste en høj grad af civilcourage. Besættelsen giver også et godt indblik i en preussisk hær, der endnu var et stykke fra at være Europas mest effektive militærmaskine. Den var præget af ældre officerer, der endelig fandt den krig, de havde ledt efter det meste af deres karriere, hvad der på ingen måde gjorde dem til mosgroede pultebidere, og menige og lavere befalingsmænd, der ikke helt havde vænnet sig til soldaterlivet.

Min hovedkilde er *Aarhus Stiftstidendes* årgang 1864. Den er en spændende, men alt andet end objektiv samtidskilde, som udtrykte, hvad folk mente og troede at vide, da de danske myndigheder på intet tidspunkt syntes at forstå nødvendigheden af om ikke at censurere så dog kontrollere nyhedsstrømmen under en krig. Under den preussiske besættelse måtte avisen øve en del selvcensur, men kunne udfolde sig forholdsvis frit, formodentlig fordi preusserne gennem avisen havde et førstehånds indblik i stemningen i de ubesatte dele af landet. En anden samtidskilde er *Aarhus under Occupationen*, udgivet efter preussernes afmarch i november 1864 anonymt, omend meget tyder på, forfatteren var Marcus Wildman. Den tredje hovedkilde er Bodenhoffs barndomsindringer *Blandt venner og fjender*, der skildrer livet i og omkring Aarhus i 1864 gennem en opvakt 11-årigs øjne.

Aarhus var i 1864 med sine 11.009 indbyggere (folketælling 1860) langt fra at være Jyllands hovedstad, men dog en by på vej frem. Byen nød

i modsætning til fjordbyer som Randers, Horsens og Vejle godt af en åben havn og havde dampskibsforbindelse til Sjælland og Fyn, ligesom man med en stiklinje havde forbundet sig med jernbanecentrummet i Langaa, hvorfra tog afgik mod Randers og Viborg.

Informationsniveauet var højt, omend det ikke nødvendigvis borgede for, at informationerne også var korrekte. Et landsdækkende telegrafnet sikrede, at nyheder kom hurtigt frem, omend det var problematisk, at linjen gik over Fredericia. Selv under den preussiske besættelse bevarede man en vis kontakt med omverdenen. I perioder tillod preusserne dampskibsforbindelsen til Sjælland, ligesom den preussiske felttelegraf med visse restriktioner også blev stillet til rådighed for private. Selv når det danske postvæsen var sat ud af spillet, eller forbindelsen til de øvrige landsdele afbrudt, kunne post nå frem med rejsende og/eller smuglere eller ganske legalt med det tyske firma Holst Schwarzkopfs stedlige repræsentant over bystaten Lübeck, der med stort udbytte holdt sig

Episode af træfningen ved Sankelmark. Billedet er malet gråt i gråt af hensyn til fotografisk reproduktion og skildrer tilbagetoget fra Dannevirke. Det er et af de mest symboladede billeder i danmarkshistorien i kraft af sin alvorlige karakteristik af figurerne og ved sin monumentale holdning, og betragtes som et af Niels Simonsens værdifuldste værker.

i 1864

Hærens bagtrop, 7. brigade under oberst Max Müller, mod de talmæssigt overlegne østrigere ved Sankelmark den 6. februar 1864, Otto Bache.

Den 3. februar 1864 stormede østrigerne de danske forsænkninger ved Overselk, hvorfra de danske tropper trak sig tilbage til Dannevirkestillingen. Tysk litografi af W. Heuer.

neutral i 1864¹. Betjente man sig af disse alternative ruter, kom breve og pakker nok frem, men man havde ingen sikkerhed for, at brevhemmeligheden var blevet fuldt ud respekteret undervejs.

Dådløst blund er folkedød, krig er fredens moderskød
Chr. Richardt, digtning s.77

Allerede i efteråret 1863 blev Bodenhoff og hans kammerater klar over, at krigen stod for døren, da Katedralskolens lærere var glødende nationalliberale og mere interesserede i at formidle deres politiske begejstring end pensum til eleverne. Drengene på deres side viste deres nationale sindelag ved at sætte den danske kokarde i skolekasketten og i fritiden bygge ”skanser” uden for byen. Naturen gik da snart gik over optugtelsen, da de fra skanserne beskød forbigående bønder med lerkugler, mens kokarderne blev et yndet bytte ▶

Blandt fjender og venner eller Aarhus i 1864

i slagsmål klasserne og de rivaliserende skoler imellem.

I Aarhus Stiftstidende kunne læserne erfare, hvordan stemningen i Slesvig-Holsten blev danskfjendtlig, således at dansksindede blev mishandlede og deres hjem "demolerede" (1.1.), ja i Hamburg måtte 18 danske passagerer på et skib fra Grønland formumme sig i sælhundeskindstragter, så mængden troede, de var eskimoer og lod dem passere (5.1).

Et sikkert tegn på, at krigen nærmede sig, var den interesse, flere viste for at betale en anden for at gå i krig i deres sted. Man kunne enten mod betaling bytte nummer med en, der havde så højt et indkaldelsesnummer, at han næppe ville blive indkaldt, eller havde trukket frinummer, eller man kunne købe sig en stedfortræder, der var så gammel, at hans årgang ikke ville blive indkaldt. Hæren oprettede gennem hr. Westhansen et *Militært Stillingskontor* i Kannekegade for at kontrollere "bytningen" og sikre sig provision. Og da Aarhus Stiftstidende kunne melde, at den, der meldte sig for at gå i krig i en andens sted, kunne tjene 3200 rigsdaler, og at interessen både for at blive stillingsmand og for at købe en stillingsmand var så stor, at myndighederne i flere byer måtte lade politi sikre ordenen ved kontorerne, oprettede hr. Lihme også sit stillingskontor. Tvivlede nogen på sejren, kunne de beroliges af Aarhus Stiftstidendes korrespondent, der fra Dannevirke vidste at berette, at general De Meza havde lovet at holde Dannevirke i 6 dage, da hver stormdag ville koste fjenden 50.000 mand, og når han havde sat 300.000 mand til, blev han nok træt af krigen! (10.1)

Embedsmænd og borgere forudså, at krigen kunne bringe situationer, der ikke lod sig løse inden for den normale embedsprocedure og arbejdsgang, hvorfor man, belært af erfaringerne fra

krigen 1848-50, dannede en *Centralkomite*, der skulle sikre nyhedsformidling og afkræfte rygter og ellers tage sig af forefaldende problemer.

Behjertede borgere oprettede en såkaldt *Fireskillingskomite*, der skulle sikre, at indkaldte soldaters familier ikke led nød og blev afhængige af fattighjælp, som skulle tilbagebetales. Komiteen sikrede sig kapital, ved at man kunne indmelde sig i dens støtteforening, hvor kontingentet var 4 skilling. Komiteen må dog have haft betydelige midler derudover, da den alene i januar formåede at udbetale 188 rigsdaler og 72 skilling, mens dens kontingentindtægter beløb sig til 178 rigsdaler og 20 skilling, og samme mønster gjorde sig gældende krigen igennem.

Aarhus og *Fireskillingskomiteen* fik sin første militære opgave, da krigsministeriet opdagede, at Preussen og Østrig ikke som forventet først ville angribe med foråret, men forberedte et vinterfelttog. Krigsministeriet hasteindkaldte årgangene 1859, 1860 og 1861, idet ministeriet betonedede, at det var en æressag for enhver indkaldt at møde rettidigt på Sjælland, hvor han ville blive udstyret, men hvordan han kom derhen, det var hans eget problem! Den 14. januar var de første 5000 indkaldte strandet i Aarhus, hvor postetaten ikke mente at kunne stille postdamperne til deres rådighed, og vintersejlad med sejlskibe var ikke noget, byens skippere turde påtage sig. Fireskillingskomiteen måtte bede borgerne åbne hus og hjem for de indkaldte og bispise dem uden at regne med at få compensation, mens byens rigsdagsmand konsul Mørk forsøgte at bevæge postetaten og flåden til at sikre transporten. Den 17/1 blev dampskibene Skirner, Eidrun og Frei sat ind og færgede 1300 til Korsør, mens Dania gik direkte til København med 600. Allerede dagen efter indkaldte krigsministeriet endnu tre årgange, og Fireskillingskomiteen måtte på ny bede om husly og mad, denne gang til de 3000, der yderligere var på vej. Endnu engang levede aarhusianerne op til situationen, og den 28/1 kunne

Den 72-årige danske overgeneral Cristian Julius de Meza (14.1.1792-16.9.1865) blev afskediget for sin beslutning om at rømme Dannevirke. Eftertiden har erkendt, at det var en korrekt beslutning. Han døde kort efter som en bitter og skuffet mand.

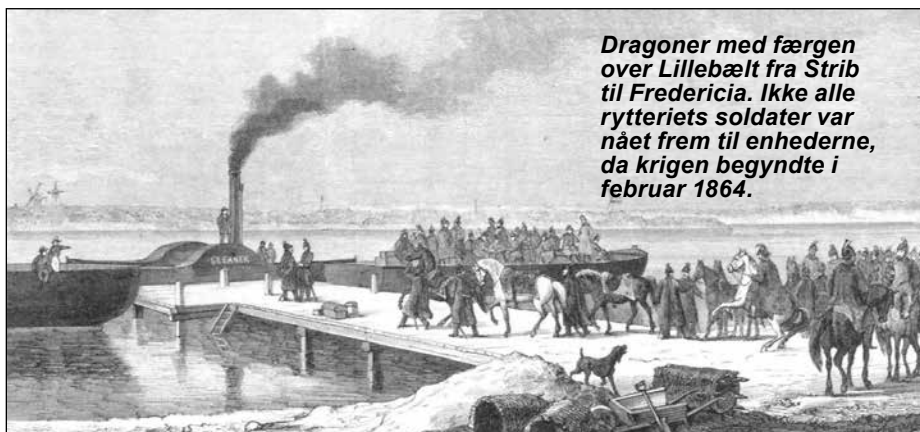
Østrigsk generalmajor Leopold Gondrecourt (1816-22.5.1880)

General Ludwig von Gablenz (09.7.1814-23.1.1874) var chef for det østrigske korps og siden østrigsk statholder i Holsten.

Feltmarskal og øverstbefalende F. Wrangel (1784-1877). På grund af senilitet blev han i maj afløst af Prins Friedrich Karl med generalmajor C. von Moltke som stabschef.

Dragoner med færgen over Lillebælt fra Strib til Fredericia. Ikke alle rytteriets soldater var nået frem til enhederne, da krigen begyndte i februar 1864.

Dansk infanteri på forpost, 1864, Chr. Würgler Hansen.

avisen meddele, at dampskibene Hekla og Hertha var afgået med de sidste 1400 mand til Korsør. Det skal være usagt, om det var disse begivenheder, der fik interessen efter at lade sig repræsentere i felten af en stillingsmand til at stige så meget, at værtshusholder Eilertsen åbnede byens tredje stillingsmandskontor og opfordrede alle interesserede til at henvende sig til hans markør hr. Hansen, som gerne ordnede det fornødne. Den 21.2 lod krigsministeriet meddele, at man blev nødt til at tage forskud på fremtiden ved at indkalde årgang 1865 for at få hæren nogenlunde fuldtallig.

Vel fremme ved Dannevirke opdagede soldaterne, at vinteruniformer var et ukendt begreb. Landet over oprettedes *Komiteer til Indsamling af Uldtøj til Armeen*, og store sendinger afgik², ligesom

andre komiteer sikrede, at hæren ikke manglede tobak eller ekstraforplejning. Således kunne Aarhus Stiftstidende den 23/2 meddele, at *Comiteen til Forfriskninger til Armeen* havde afsendt følgende til de danske tropper ved Als/Dybbøl: 460 oste, 35 fjerdinger smør, 2000 pund røgede sager, 20 fjerdinger sild, 20 fustager hvedebrød, 20 ankre brændevin og rom, 2000 pund tobak, 100 pund skrå, 3500 cigarer og 160 feltpiber.

Mørkets hær omkring dig lejrer, men din stjerne sejrer *Hostrup, Digtning s. 125*

Først i marts nærmede krigen sig Aarhus. 4. division under general Hegermann-Lindencrone var på tilbagetog op gennem Jylland, hvor planen var, at den

Generaløjntant og chef for 4. division, Cai Ditlev Hegermann-Lindencrone (17.5.1807-22.12.1892).

ved stadige retrætekampe skulle trække preussiske og østrigske styrker bort fra Dybbøl og Fredericia. 4. division var underbemandet og dårligt udrustet og bestod af 1600 kavalerister og 2 infanteriregimenter, hvoraf det ene, 1. regiment, havde båret broderparten af de danske tab ved Sankelmark og Vejle, og et artillerikorps på 16 kanoner. Håbet var, at man ligesom ved general Ryes retræte i 1849 kunne splitte fjenden og måske åbne en modoffensiv. Imidlertid hørte Ryes felttog og de problemer, det voldte preusserne, til pensum i såvel de preussiske som østrigske officersskoler, hvorfor 4. division så sig forfulgt af general Gablenz med 20.000 mand. Under retrætekampene trak de danske dragoner oftest det længste strå, men alle vidste, at blev kavaleridivisionen tvunget til et større slag, ville den blive omringet og nedkæmpet. Efter Skanderborg var mulighederne for at forsvare sig fra en stærk stilling udtømte, mens Aarhus var sidste havn, hvorfra man kunne evakuere. Hegermann-Lindencrone havde en trumf i ærmet, da krigsministeriet allerede den 24/2 havde befalet, at jernbanestrækningen mellem Viborg og Skive skulle gøres færdig med det samme, ligesom jernbanen blev stillet til generalens disposition, og modsat Dannevirke fungerede samarbejdet denne gang upåklageligt. I Aarhus arbejdede jernbanens smede i døgn drift på at få 3 havarede lokomotiver køreklare, og alt rullende materiel blev sendt til Langå. Den 9. marts blev al civil trafik på hele banen indstillet, og alle lokomotiver beordret fra Aarhus, Viborg og Randers til Langå. Alene fra Aarhus afgik samme

Østrigske uniformer med hvide armbind i 1864 felttoget. Fra venstre mod højre ses en soldat fra regimentet Martini og König von Preussen, officer fra regimentet Grossherzog von Hessen samt officer og menig fra König der Belgier. De to førstnævnte regimenter indgik i brigaden Gondrecourt, den såkaldte jernbrigade. De 2 andre regimenter indgik i brigaden Nostiz, den såkaldte sort-gule brigade. Richard Knötel, bind 18, nr. 4.

Blandt fjender og venner eller Aarhus i 1864

dag tre tog bestemt for infanteriet, to til kavaleriet, et til artilleriet og et til trænet. Hegermann-Lindencrone lod den 2. marts sin hovedstyrke marchere fra Skanderborg til Langaa, hvor de med undtagelse af de mest udholdende ryttere steg ombord i togene og begav sig nordpå. Sidste tog fra Langå bestod af to lokomotiver, der trak en sneplov og 63 vogne med infanterister, der fandt, at rejsen gik vel langsomt, da man skulle standse ved hver station, da stationsbestyreren hvert sted havde nedtaget telegrafafen, der nu blev rakt ombord. Alle tog og den ridende eskorte nåede sikkert Skive, hvor man for en sikkerheds skyld afmonterede lokomotivernes hjul og sendte dem til København³.

Ved Skanderborg var efterladt en dækningsstyrke på 300 dragoner under major Castenskjold. De foretog så aggressiv en patruljering, at Gablenz troede, at 4. division stadig stod ved Skanderborg. Derefter red de 300 under så megen larm som muligt til Aarhus, hvorfra de bragte sig i sikkerhed nordpå. Gablenz troede, at Hegermann-Lindencrones division var i Aarhus, udmattet og i gang med at indskibe sig. Man vidste, at den danske tronfølger var med generalen som adjutant. Gablenz sendte derfor en fortrop på 3000 mand bestående af Det liechtensteinske Husarregiment, Windissch-Graz dragonerne, 6. brandenburgske kyrasserregiment, 8. westphalske Husarregiment og 18. böhmiske jægerbataljon under feltmarskalløjtnant grev Neipperg. Gablenz' adjutant Wilhelm von Zebegey erklærede senere, at ”marchen vil jeg huske hele mit liv. Man kan ikke forestille sig de lidelser et uvejr fra det høje nord påfører! Blot det at marchere frem mod Nordenvinden, der kommer direkte fra Nordpolen, er en krigerisk kraftanstrengelse!” (Mit des Kaisers Armees s.91-92)⁴

Aarhusianerne var ikke uvidende om, at fjenden var i anmarch og næppe var i godt lune, hvorfor alle offentlige kasser, militært udstyr, herunder Borgervæbningens geværer, og mange privatformuer og klenodier blev sendt i sikkerhed på Samsø, alle skibe stod til søs, herunder endnu et med komiteernes gaver til armeen, og postmester Brechwald opfordrede alle, der havde post og pakker liggende, til at afhente dem inden fjendens ankomst, ligesom byfoged Scholten advarede nysgerrige mod at stimle sammen ved fjendens ankomst

Neipperg lod sine tropper marchere ind

Et billede til jernbaneentusiastene. Et "Canada"-Lokomotiv, bygget på Canada Works ved Liverpool og anvendt på de nordjyske baner under krigen bl.a. til transport af tropperne fra 4. division mellem Aarhus og Skive. En engelsk entreprenør havde kontrakt på at udbygge jernbanenettet vest for Storebælt.

i Aarhus ved middagstid 13. marts og lod dem tage opstilling i gaderne med forbud mod at fraternisere med borgerne, idet grevens stabskaptajn Wieser gav ordre til, at borgerne skulle give soldaterne smørrebrød, kaffe, øl og punch. Greven, der havde opfattet, at der hverken var nogen 4. division eller nogen fjendtlig general eller kronprins i byen endsig noget jernbanemateriel eller skibe i haven, beordrede borgmester og borgerrepræsentation til at møde på Rådhuset. I gaderne kom de preussiske og østrigske officerer i tanker om, at det var frokosttid og gik ind på byens Hotel Royal for at få en bedre middag, som de betalte kontant. Overladt til sig selv skillingede soldaterne sammen og sendte udvalgte på indkøb af ekstraforplejning, som også betaltes kontant. Kun hos de udstillede vagtposter forløb man sig, måske i irritation over ikke at få lejlighed til at proviantere i byen. I traktørstedet Venenlyst ved den nordre byport tømte de udstillede vagtposter samtlige flasker og tog en del linned med sig, mens vagten ved den sydlige port og jernbanen

anvendte telegrafpæle til vagtbål. Den eneste militærgenstand, der gik tabt, var en borgervæbningschakot, som vagtposter brugte som fodbold.

Hårdere gik det til på højere plan, da Neipperg kort meddelte borgmester og borgerrepræsentation, at han var kommet for at afkræve Aarhus byens del af den skadeserstatning, overgeneral Wrangel havde pålagt jyderne for den danske flådes opbringning af tyske handelsfartøjer, hvorfor greven afleverede en omfattende liste på rekvisitioner. Da borgmester og råd erklærede, at byen ikke rummede sådanne lagre, der kunne tilfredsstille kravene, erklærede Neipperg dem for arresterede og truede med at lade dem henrette efter krigslovene! Det lykkedes dog at forhandle kravene ned til 50 skinker, 2 fade brændevin, 3 oksehoveder vin, 20 tønder øl, 6000 cigarer, 395 tønder havre og læder til 300 par sko og støvler. Alt, der ikke kunne fremskaffes straks, skulle eftersendes til Stilling samme aften, idet østrigerne gjorde klar til opbrud og tog byfoged Scholten, rigsdagsmand Mørk og købmand Secher med sig som sikkerhed for, at aarhusianerne huskede at levere varerne, ligesom Neipperg ved afskeden kom i tanker om, at Wrangel havde forlangt, at Østjyllands amtmænd og borgmestre stillede hos ham i Kolding og forklarede, hvornår de kunne aflevere krigsskadeerstatningen. Derfor måtte også amtmand Dahl og herredsfoged Willemoes følge med østrigerne, da borgmester Hertz var svækket af sygdom⁵. Klokken 17 drog østrigerne igen sydpå, og i det mindste de menige var i højt humør. I Aarhus advarede Centralkomiteen borgerne mod at lade deres gode hjerter løbe af med sig ved en ny besættelse ved at tilbyde indkvarterede fjender dyner, i stedet skulle man lade dem nøjes med halm, da for stor imø-

Dansk Dragon til hest 1864, Svend Højberg Nielsen.

Danske tropper i kamp mod østrigske tropper ved Møllebakken ved Vejle den 8. marts, Louis Braun.

dekommenhed satte mindre velstående kvarterværter i en forlegenhed, der kunne ende med, at tyskerne tog sengene og lod værterne tage til takke med halmen. Aarhus Stiftstidende konkluderede 15/3, at de fremmede tropper efter omstændighederne opførte sig godt, selv om de af natur tilhørte en vild race.

Scholten, Mørk og Secher blev løsladt næste dag, da efterleveringen indtraf, ligesom Willemoes blev løsladt på æresord mod at melde sig, når han havde afsluttet nogle forretninger.

Borgmesterens møde med overgeneral Wrangel i Kolding 16/3 blev lige så kort som dramatisk. "Han holdt en tale, hvor han truede med at spærre dem inde, hvis de ikke imødekom hans krav. Amtmændene svarede enstemmigt, at de ikke ville adlyde. Forbløffet over, at hans flammende tale forfejlede sit mål, lod general Wrangel dem på stedet tilbageholde og sende i fæstningsarrest i Rendsburg (Deutsch-dänische Krieg s.184). Østjyderne frygtede for deres amtmænds og borgmestres sikkerhed, da man fra Aarhus Stiftstidende vidste, at Wrangel havde meddelt slesvig-holsterne, at med de danske embedsmænd kunne de gøre, som de ville (15.2); at borgmesteren i Aabenraa var blevet belejret i sit hjem af syngende pøbel (12.2);

ligesom der i Tønder herskede rent anarki, da oprørerne truede herredsfoged Kjær med at rive tungen ud på ham, men lod sig nøje med at plyndre hans hjem og kontor (14.2), mens berusede skarer andre steder gav danske præster, lærere og embedsmænd 6 timer til at forlade byen, hvorfor dansksindede embedsmænd og deres familier flygtede eller skjulte sig.⁶

Da kalder han Ryes brigade fra gravene til dyst

Edv. Lembcke, digtning s. 16

Man kan sige, at general Ryes genfærd værnede Aarhus og Midtjylland den næste måned. Preusserne og østrigerne havde intet ønske om at sprede deres styrker over Nørrejylland, før Dybbøl og Fredericia var nedkæmpede, hvorfor Gablenz holdt sig mellem Vejle og Kolding, og Hegermann-Lindencrone genopbyggede sin division på Mors og indskrænkede sig til at sende patruljer sydpå.

Aarhus havde man stadig dampskibsforbindelse med Korsør, så nyheder nåede frem, men ikke gode. Det stod klart, at Dybbøl og Fredericia var hårdt pressede, og rygter om at fjenden havde henrettet hundreder af sine egne soldater for mytteri, og at Englænderne ville afsætte dronning Victoria som sindssyg. Så hendes danskgifte søn Edward kunne komme Danmark til hjælp, foreslog ikke rigtigt. Belært af erfaringerne den 13. marts oprettede Centralkomiteen underkomiteer, der ved en fjendtlig besættelse skulle regulere forholdene. Da alle var klar over, at komiteens medlemmer ville blive de første, der følte besætternes utilfredshed, blev komiteerne på intet tidspunkt klandret for unational optræden. Herredsfoged Willemoes meldte sig hos østrigerne, da hans frist udløb, hvorefter Gablenz, imponeret over hans mod, løslod og hjemsendte ham, ligesom de breve, han havde haft med fra aarhusianere til slægtninge og venner i det besatte Sønderjylland, blev leverede til modtagerne. Byen fik et kortvarigt kongeligt besøg 27. marts, da Christian IX og krigsminister Lundby ankom med kongeskibet for at spørge nyt om 4. division og kronprinsen. Til alt held ▶

Kvæg- og vintransport til den østrigske hær på vej til Jylland, Otto Fikentscher.

Blandt fjender og venner eller Aarhus i 1864

indtraf en patrulje fra nord i byen og kunne fortælle, de var på Mors, hvorfor konge og minister med følge brød op mod Randers og Mors.

Nyheden om Dybbøls fald nåede Aarhus om eftermiddagen den 19. april. Alvoren blev understreget af, at Fireskillingsskomiteen måtte bede om forhøjede bidrag, da nøden steg, antallet af flygtende dansksindede sydfra tog til, og andre byer havde fuldt op med at hjælpe deres egne nødstedte og flygtninge. De tre stillingskontorer kunne nu love alle, der ønskede at være stillingsmænd, øjeblikkelig beskæftigelse og søgte nu også stillingsmænd af årgang 1849 og 1850.

Store tyske styrker rykkede nordpå. Centralkomiteen ville ikke overraskes og organiserede derfor ridende patruljer, der skulle advare om fjendens ankomst. En afdeling danske infanterister ankom med postdamperen den 25. april og drog straks nordpå til Hegermann-Lindencrone, mens offentlige kasser og private værdigenstande blev sendt til Sjælland med postdamperen. Den 27. april insisterede såvel postmester Brechwold som postdamperens kaptajn på at forlade havnen straks efter losning og lastning i stedet for at overnatte i havnen. Befolkningen tog denne frygtssomhed ilde op, da Centralkomiteen havde forsikret om, at fjenden endnu var langt borte. Tililende berettede nu, at en fjendtlig patrulje på 18 mand netop var faldet med døren ind i rådhuset, hvor de nu forlangte kvarter og passende modtagelse for 3000 mand næste morgen

Kronprinsen (1843-(1906-1912)), den senere Frederik 8. med kronprinsessen, Lovisa af Sverige-Norge. Kronprinsen var stabsofficer ved 4. Division. Senere gjorde han tjeneste i andre enheder i krigen 1864.

Officer og menig af Jægerkorpset i 1864, Valdemar Møller.

hos Centralkomiteen. Komiteen måtte indrømme, den havde glemt at patruljere på Gammel Horsens landevej. På havnen hjalp tilskuere og tililende med at få 11 sejlskibe ud af havnen, mens postfærgen afgik ved egne kraft. En beskæmmet Centralkomitee måtte imens bespise de selvbudne gæster, der til gengæld ikke opdagede, hvad der foregik på havnen, og udstede følgende opråb. ”I anledning af den til imorgen bebudede fjendtlige besættelse af byen anmodes alle husfædre på det indstændigste om at holde deres børn og tjenestefolk hjemme, når fjenden kommer, ligesom vi udtrykker det håb, at byens indvånere vil vise en sømmelig tilbageholdenhed.” Næste dag strømmede hele byen ud til den sydlige Frederiksport for at overvære fjendens ankomst.

Danmark ligger spændt i træskheds fælde, dømt af djævl, pint af trælle Hostrup, digtning s.124

Ved middagstid den 28. april rykkede 1800 preussere fra Gardergrenaderegiment Königin Elisabeth og 1. eskadron af Gardehusarregimentet ind. De rekvirerede straks 300 par støvler, og da Centralkomiteen svarede, at byen var rippet for støvler efter Neippergs besøg, foretog en preussisk officer en runde hos skomagerne og beslaglagde mod kvittering 63 par støvler. Næste dag drog styrken videre, men blev afløst af 3200 mand, der drog ind med regimentsmusikken i spidsen. De ville også have støvler, og da ingen lod sig fremskaffe, rekvirerede preusserne læder og lærred og indforskrev 24 af byens skomagersvende til at gå i gang med at sy støvler.

Byens borgere var blevet opskræmt af rygter om, hvor meget indkvarterede

tropper ville kræve. Fra Horsens havde man den 2. april hørt, at hver indkvarteret soldat om morgenen skulle beværtet med kaffe og hvedebrød, til middag med suppe, kød og gemüse, øl og to cigarer som dessert, mens aftensmaden skulle bestå af smørrebrød. En østriger var tilfreds med 3/4 pund kød om dagen, mens en preusser forlangte 1 pund, hvorfor folk foretrak at have 1000 østrigere frem for 100 preussere indkvarterede i deres by. Sammenligningen antyder, man gik ud fra, preusserne også tog andre ting i rigeligt mål. Til sammenligning var den danske dagsration på 1/2 pund kød suppleret med gryn eller ærter.

Forsynings- og indkvarteringskomiteerne fordelte indkvarteringen i private hjem og sikrede, at de ufrivillige kvarterværter kunne afhente de nye logerendes dagsrationer fra centrale lagre. Værten kunne så afgøre, om han ville lade maden tillave eller lade ”gæsterne” selv stå for køkkenet. Hver soldat modtog pr. dag følgende ration, idet et lod svarer til 15 gram: et pund kød, eller 15 lod røget flæsk eller 20 lod saltet flæsk, 7 1/2 lod ris eller 20 lod ærter eller 10 lod gryn; dertil 1 pund og 26 lod brød, 1 lod kaffe, 1 1/2 lod salt, 1/2 pægl brændevin og 1/8 pund tobak. Den preussiske intendantur beslaglagde Ridehuset som slagtehal og rekvirerede slagtekvæg i omegnen, idet ejerne blev forsikret om, at ”kongen af Danmark betaler”. Preusserne sikrede sig det bedste kød, men solgte resten til rimelige priser, så man kunne få et helt kohoved for 6 skilling (Bodenhoff s.103). Byens arbejdsheste, vogne og kuske blev indkaldt til en vognpark, der måtte forrette arbejdskørsel for preusserne. Vognparken ydede dog byens heste en vis beskyttelse mod simpelthen at blive beslaglagt, hvorimod det omliggende land måtte holde for. Hvad angår rideheste og heste til finere vogne, løste man flere steder problemet ved at tilbyde den indkvarterede preussiske officer at låne heste og vogn til en tur i omegnen, hvorfor beslaglæggelsespatruljen pligtskyldigt kunne melde, den havde ransaget stalden uden at finde nogen heste der.

De menige preussere fik en dagløn på 6 skilling, udbetalt en gang om ugen, som skulle dække fornødenheder, de ikke fik udleveret, og ekstraforplejning. Komiteerne lod derfor i alle forretninger opsætte pristavler på dansk og tysk med priser for mad og drikke, blanksværte, støvlesmørelse, pudsevoks og olie for at hindre uheldige episoder. Soldaterne ville især købe smør, som de gerne betalte overpris for, og danske skillingsviser om krigen. Disciplinen var høj og forholdet til kvarterværterne i reglen godt, især når disse opdagede, at soldater fra Preussens polske og vestfalske provinser var langt bedre

Kanonbetjening på dækket af fregatten Niels Juel under slaget ved Helgoland den 9. maj 1864. Maleri af Christian Mølsted.

til at gøre sig forståelige på dansk end til at fatte, hvad deres preussiske befalingsmænd råbte af dem. Voldsepisoder var sjældne, dog erindrers Bodenhoff at have set danske fiskere, der nægtede at sejle for preusserne, blive gennempryglede, så en fik varige men (Bodenhoff s. 103).

Centralkomiteens forhold til besættelsesmagten blev anstrengt, da den blev præsenteret for et preussisk krav om at "komme frem med brikkerne" (Occupationen s. 47) og erlægge en skadeserstatning på 200.000 rigsdaler, eller 1/4 af den krigsskadeserstatning, Wrangel havde pålignet jyderne for den danske flådes blokade. Især harmede det, at den lige så velstående og næsten lige så store by Randers "slap" med 100.000 rigsdaler. Centralkomiteen erklærede, der ikke var så mange penge i byen, hvorfor den preussiske feltassessor Küstrin ledsaget af væbnet mandskab ransagede offentlige kontorer og banker, men kun fandt 130 rigsdaler, han beslaglagde mod behørig kvittering. Utilfredse med udbyttet tilba-

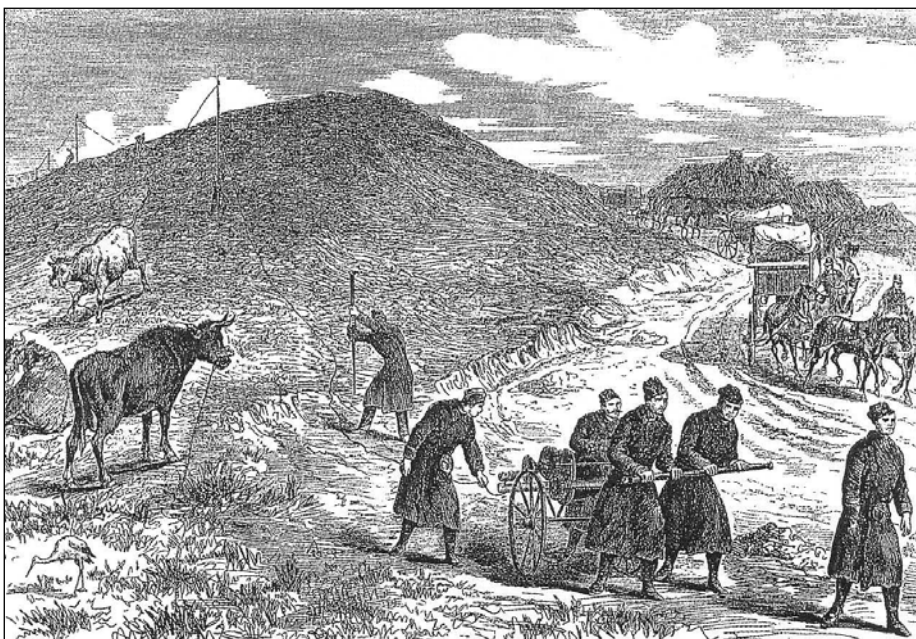
geholdt preusserne igen Scholten, Mørk og Willemoes sammen med kammerråd Jensen, storkøbmand Hans Broge og yderligere 5 medlemmer af borgerrepræsentationen. De blev bevogtet på rådhuset, men måtte gå til og fra deres hjem under opsigt af bevæbnede vagter og udstyret med en iøjnefaldende sløjfe eller roset. Efter 24 timers betæknings-tid blev de sendt sydpå til Wrangel, der returnerede dem med den besked, at han gav dem endnu 8 dage til at finde pengene, ellers...

En vis modstand blev organiseret. Toldinspektør Müller, der under besættelsen i 1849 havde organiseret et oplysningsnet for den danske hær, organiserede sammen med sin kollega Treschow en illegal postforbindelse over fiskerlejerne Hou og Norsminde til Samsø, der forblev på den danske flådes hænder. På et tidspunkt blev Müller tilbageholdt, hvorfor Treschow benyttede sin egen rute til at bringe sig i sikkerhed

på Samsø. Siden blev Müller løsladt, og preusserne opdagede tilsyneladende aldrig ruten.

En anden modstand tog fart i maj, hvor landboerne væltede de telegrafpæle, preusserne satte op. Wrangel meddelte, at han holdt de stedlige myndigheder ansvarlige for pælenes og udstyrets sikkerhed. Fandt man ved sabotage ikke den skyldige, måtte den lokale øvrighed se frem til at blive dømt efter krigslovens strengeste straf. Herefter forblev pæle og ledninger i fred. Da preusserne forlangte hvide armbind som identifikationsmærke for besættelsestropperne, nægtede Centralkomiteen at samarbejde, hvorefter en patrulje ryddede byens manufakturforretninger for 1775 alen hvidt lærred og tilbageholdt 25 skræddersvende, indtil de nye armbind var færdige.

Nyheder nåede stadig byen. Med bestyrtelse erfarede man, at Fredericia var blevet rømmet uden kamp, mens nyheden om søslaget ved Helgoland vakte et vist håb. Nyheden om, at der var indgået våbenhvile, vakte forhåbninger om, at preusserne ville fortrække. ■

Udlægning af østrigsk felttelegraf i det vestlige Jylland i 1864. Træsnit efter en tegning af August Beck.

Noter:

1. Som neutral havn blev Lübeck også et for Nordtyskland velkomment hul i den danske flådes blokade.
2. Aarhus Stiftstidende kunne 20.2. meddele, at Comitæen til Forfriskninger til Armeen havde afsendt 100 strikkede lærredsskjorter, 240 par sokker, 24 par strømpebukter, 24 par handsker og 24 par muffedisser i byens syvende sending til hæren.
3. Da lokomotiverne og banen stadig formelt var det engelske ingeniørselskabs ejendom, er det uvist, om omsorgen for hjulene skyldtes, at man ville hindre preusserne i at bemægtige sig lokomotiverne som krigsbytte, eller om de engelske ingeniører ville sikre sig, at danskerne ikke igen brugte dem til militære operationer, hvor de kunne gå tabt. Det ene motiv udelukker jo ikke det andet.
4. At von Zegebeny ikke bare var ømskindet, bevises af den danske dragon Rasmus Nielsens beretning om tilbageet fra Langaa til Skive: "Vi red alt det, vore heste kunne tåle, et ridt lig det fra Dannevirke. når vore heste var overanstrengte, kørte jyderne for os, hestene samlede vi i kolonner uden ryttere." (Rytteri s.226)
5. Da Silkeborg ikke havde en borgmester, tog østrigerne i stedet birkedommeren, da de så i det mindste stillede med en "birkemester".
6. De danske præster og lærere blev især ofre for slesvigernes vrede, da de havde været centrale i de danske myndigheders forsøg på at tvangsfordanske Slesvig.

L'École de Mars, 1794

En efermerisk militær institution under den franske revolution 2.del

Undervisningsplanen

Alle elever skulle først gennemgå infanteriskolen. Hver dag fik de undervisning i våbenbrug og eksercits efter reglementet af 1. august 1791. Først ekserceredes *decurien* i rodeformering, derpå march og kompagnievolutioner af *centurien* og endelig taktiske evolutioner af en eller flere *millerier* under kommando af en *millerion* eller "generalen" selv. For alle var march- og våbenøvelser obligatorisk, og hver aften stillede samtlige elever i deres *centurier* for at deltage i den foreskrevne infanterieksercits.

Under ledelse af *millerionen* Choppin modtog grupper på 100 elever hver formiddag og i 10 dage undervisning i at håndtere piken. Efter planen skulle i alt 1000 elever gøres fortrolige med dette våben, og den 1. oktober fandt en parade sted, hvor pikenererne viste deres færdigheder for medlemmer af Nationalkonventet til disses store tilfredshed.

André Fischer var ansvarlig for kavaleriet og havde under sig en stab af instruktører, beridere og staldknægte. Hold på 150 elever, udvalgt ved lodtrækning, fik i 10 dage undervisning i ridning, våbenøvelser og teori. De 30 bedste blev ved afslutningen udtaget til at fungere som hjælpere ved undervisningen af det næste hold, og så fremdeles. Der var desuden otte trompetere med en instruktør detacheret skolen. Man rådede over 350 heste, hvortil der tilføjedes 72 fra rideskolen i Versailles.

Artilleriets chef kaptajn Rivereau betragtedes som en af skolens bedste instruktører. I 20 dage blev 300 elever undervist i at betjene og manøvrere kanonerne. Hvor mange kanoner, der rådedes over, er ikke klart, men der omtales 40 stk. 4 punds kanoner og nogle 8 punds kanoner af ældre model. Dertil kom 10 nye 4 punds kanoner, som Velfærdsudvalget den 13. september havde stillet til rådighed til skydeøvelser i Vincennes-parken.

Undervisningen i krigsbygningskunst (*génie militaire*) blev ledet af chefinstruktøren kaptajn Bizot-Char moy. Det krævedes af eleverne, at de havde de nødvendige skolekundskaber, og godt 200 blev udvalgt til at deltage. Blandt disse var den senere ingeniørofficer Gabriel Laffaille, som roste dette kursus. De undervistes i matematik, geometri og tegning, medens den praktiske del omfattede konstruktion af befæstningsværker. Angreb og forsvar af fortifikationer blev ligeledes ivrigt indøvet, og heri deltog alle skolens elever med iver.

Alle elever skulle møde til den teoretiske undervisning. Velfærdsudvalget havde engageret mange dygtige lærere og professorer, hvis forelæsninger ikke blot omfattede krigshistorie og militærteori, men strakte sig over alle videnskabsretninger fra filosofi, økonomi, fysik og medicin til offentlig administration, politisk teori og republikansk dogmatik. Dette program har nok været svært at følge for en del elever, som næppe har haft stort udbytte af det. C. de Montzey fandt at det havde været "frugtesløst" og helt uden noget senere resultat³¹.

For at fremme de unges patriotisme havde Barère bestemt, at eleverne skulle skrive et lykønskingsbrev til de unge soldater i Avesnes' Nationalgarde, der i juli havde belejret og erobret Landrecies. En tekst³² i et svulstigt patriotisk og revolutionært sprog, skrevet af Gabriel Laffaille, blev udvalgt og oplæst for den samlede skole og derpå i Nationalkonventet, som højlydt priste denne noget overspændte udgydelse.

Uniformering

Var skolen med sin organisation og ideologiske principper noget usædvanlig, så var uniforms-beklædningen ("*habillement uniform*", som den dengang kaldtes) ikke mindre bemærkelsesværdig³³. Man ville bryde med kongedømmets traditioner og skabe en klassisk-romersk inspireret dragt til

Fig. 11. Instruktør, fanebærer, elever som infanterister og pikinerer.

"værdige sande republikanere," som det hed³⁴. Velfærdsudvalget havde overdraget denne delikate opgave til den kendte kunstmaler Jacques Louis David, der var beundrer af klassicismen og stærkt

Af Ivan M.C.S. Elsmark

Den anden del af artiklen om militærskolen *École de Mars* handler bl.a. om uniformeringen, der skulle bryde med kongedømmets traditioner.

(og naivt) politisk engageret. Efter hans forlæg ikklædtes Mars-skolens elever en art *uniform*, selv om betegnelsen *dragt* måske havde været mere på sin plads, da resultatet var en beklædning som vel

kunne antages mere for et teaterkostume end en egentlig militær uniform³⁵.

David havde tegnet skolens uniform efter klassisk-romersk forbillede. De to elever³⁶, som har skrevet deres erindrin-

ger, omtaler ikke farverne på de forskellige uniformsgenstande, bortset fra at de "var i mange forskellige farver og kvaliteter". Langlois, der var et øjenvidne, har tegnet to elever (men desværre er stikket ikke farvelagt, se fig. 2 i den første del af denne artikel). Også Nicolas Hoffmann, som opholdt sig i Paris 1775-1808, udgav to plancher, som desværre ikke kan vise her, da værket for tiden er utilgængelige i Bibliothèque nationale de France (under mærket YF4-97-4) på grund af ombygning. Stoffer og farver var uensartede, fordi regeringen havde rekvireret, hvad der var for hånden, og da forsyningerne var knappe, så man stort på den slags detaljer³⁷.

Det er derfor ikke underligt, at man i folkemunde omtalte eleverne som "en broget flok der mere lignede en tyrkisk hær". Men Velfærdsudvalget fandt, at dette var ganske uden betydning. Efter dets mening drejede det sig om "unge entusiastiske *sans-culottes*, der som patriotiske revolutionære skulle marchere mod statens fjender. Det var monarkiet, der havde lagt vægt på ensartede, smukke uniformer. Republikken havde en anden opfattelse - den foragtede disse levn fra despotiets tid, og samtidigt var det vigtigt at vise sparsommelighed ved beklædning af soldaterne". Uniformshistorisk er denne beklædning et interessant og sjældent forsøg på at skabe en uniform, der i stil totalt brød med landets militære tradition, og hvor farverne, som almindeligvis kendetegnede forskellige enheder, her var tilfældige og uensartede.

Fremstillingen af uniformen tog tid, og man måtte vente til august måned, inden uddelingen kunne begynde. Således udleveredes chakoten den 13. august og tunikaen (kofte) den 9. september, og den reglementerede uniform blev derfor først obligatorisk den 16. september³⁸. Der findes angiveligt i dag ingen bevarede originale uniformer, hvilket ikke kan undre, da eleverne hjemsendtes med dem som ejendom, og stoffet har næppe været særligt slidstærkt. Uniformen skulle være den samme for både elever og instruktører; gradstegn (hvis benyttet) omtales ikke. Da instruktørerne havde muligheden for selv at udvælge uniformsgenstandene, kunne de få dem i den kvalitet og de farver de ville³⁹. En sådan forfængelighed misbilligedes af "general" Chanez, som udtalte⁴⁰: "En sand republikaner ser en ære i at bære den uniform, som fædrelandet har givet ham. Når man tror på lighed blandt borgerne, så søger man ikke at udskille sig fra sine kammerater". Med hensyn til folkerepræsentanterne så vides ikke, ▶

En efermerisk militær institution under den franske revolution

om de til tjeneste ved skolen bar den for deres funktion almindelige toradede blå kjole, trikolor skærf og bånd i hatten efter reglementet af 30. april 1793, eller om de også har haft skolens uniform, som Marbot viser i planchen fig. 4 i første del af denne artikel.

Kildematerialet er således begrænset til lidt tekst, nogle få illustrationer⁴¹ samt sabler og lædertøj. Senere forfattere har kopieret ikonografien, men ofte tydet den på forskellig vis. For en uniform, som knap har været båret i to måneder, er det interessant at se, hvordan man gennem tiden har moret sig med at opfinde et farvesystem, hvor der intet var. Man ser således angivet, at fusilierer skulle have haft en brun eller grøn kofte med blå lidser (andre mener en blå kofte); pikenerer en mørkegrøn (eller blå) kofte med blå lidser (fig. 5); tamburer en brun (eller mørkegrøn) kofte med blå lidser (fig. 6); kavalerister brun (eller blå) kofte med blå lidser (fig. 7 og 12). Instruktører blå kofte med gule lidser (andre mener røde lidser) og i bedre stof end eleverne og muligvis en anden sabelmodel (se fig. 6, 9 og 10).

Alene tanken, at de forskellige enheder skulle have været kendetegnet med særligt farver er helt urimeligt, når man tager i betragtning, at eleverne, der blev udtaget som pikenerer, kun gjorde tjeneste som sådanne i kort tid, og det samme gjorde sig gældende for de, der skulle oplæres som kavalerister, artillerister og ingeniørsoldater. Et sådant system ville have betydet, at de ustandseligt måtte veksle uniform, alt efter deres tilforordning. Denne trang til at generalisere fra et billede (eller synet) af en enkelt soldat og derfra slutte, at sådan har en hel afdeling eller regiment været påklædt, har gennem tiden ledt til mange misforståelser og ubefæstede teorier. Det er en fælde, som den alvorligt arbejdende uniformsinteresserede altid bør være på vagt mod.

Uniform

Denne bestod af en lang taljeret tunika eller kofte (som man kaldte "*surtout*" eller "*habit*") med smalle ærmer. Den gik til knæene og havde forneden en påtrykte gul feston (broderi i form af en løvranke); fortil var den lukket med en lidse; langt halsbind (halslinning), fæstet uden på kraven, og som gik til bælte-

Fig. 5. Pikener. Efter Titeux.

stedet. På skuldrene som epauletter, to svære læderstykker, der var pipet hvide hvorunder rødt stof med takkede kanten. Formålet var, at de skulle lette trykket af sabelgehæng og rygsæk. Hver elev modtog to skjorter, og man tilføjede senere en tredje. Dertil et par snævre lærredsbukser (*trausser*) forsynet med en indadvendt takket læderbesætning i en anden farve. Korte, sorte lærredstøvletter (*demi-guêtres*) og kantede sko. På hovedet en art chakot i gråt eller sort filt⁴², lærredsviklet med et rødt bånd; på dens venstre side en trikolor (blå/hvid/rød) kokarde og en fjer i samme farver. Kunstneren David, der havde tegnet uniformen, beklagede senere, at chakoten var grim, og at eleverne burde have haft en smuk hjelm efter antikt forbillede⁴³. Hverken trommeslagere eller trompetere har antageligt ikke haft andet end den almindelige uniform (se fig. 4, 6 og 12).

Våben og udrustning

Over højre skulder et akselgehæng af billigt sort læder og træ dekoreret med stof i forskellige farver, måske helt tilfældigt. Der er dog de, der mener, at

farven angiver våbenarten, andre som mærke for tilhørsforholdet til en af de fire *milleris*, og andre igen rangen blandt elever og instruktører. Da der ikke foreligger konkrete oplysninger, er den ene antagelse så god som den anden. På skeden var fæstet gyldne messing bogstaver med ordene "LIBERTE, EGALITE" (frihed, lighed) og en kvadratisk kobberplade indgraveret med revolutionære symboler⁴⁴ (se fig. 8). Hertil var fæstet en kort, romersk inspireret sabel (glavind)⁴⁵ (se fig. 9), ca. 66 cm lang, hvis tveæggede klinge var af så ringe kvalitet, at den i praksis var ubrugelig som våben. Titeux mener⁴⁶, at instruktørerne kunne have haft en særlig sabelmodel uden håndbøjle (fig. 10). Langlois skriver, at "selv om den for regeringen havde været meget dyr, havde de bedragerer, der havde fremstillet sablen, nok benyttet mere bly end stål til klingen". Et bredt bælte med 31 små lommer (*elulier*) var beregnet til patroner og to små sække til flintesten, rengøringsrekvisitter m.m. Pikeneren, et stangvåben, havde et træskaft på 8-10 fod og var forsynet med et jernspyd og en dupsko, der gav en total længde på 3,36 - 4 m og var smykket med bånd i trikolorens farver ved parader.

Den 15. august fik eleverne tildelt et infanterigevær, men allerede efter to ugers forløb var 400 ubrugelige. Om dette skyldtes dårlig kvalitet eller forkert omgang med våbnet, er ikke klart; - måske dem begge⁴⁷. Geværet, model 1777, vejede 4,5 kg og havde en længde af 151 cm; måske for uhåndterligt for de yngste og svageste blandt drengene? Et spørgsmål er, om de også fik udleveret en bajonet? Eftertiden synes at antage dette, men blot en formodning. Nogen dokumentation foreligger derfor ikke. I betragtning af, at der til uniformen ikke hørte et bajonetgehæng, og at bajonettens brug ikke er omtalt i undervisningsplanen og da det eneste kendte billede er udført af en elev (E. H. Langlois, se fig. 2), viser et gevær uden bajonet, kan man have sin tvivl. At senere tegninger viser geværet med bajonet, er i sig selv intet bevis. Det samme gælder tegninger af elever med langt hår til trods for, at eleverne faktisk blev kortklippede ved ankomsten til lederen, som det fremgår af memoirelitteratur. Som det sker så tit, når en fejlslutning gentages ofte nok, bliver den til "fakta".

Tjeneste til hest

Eleverne havde sorte husarstøvler og i stedet for patronbælte et skærf. Den romerske sabel var erstattet med en kavalerisabel (*bancal*) af ubekendt model⁴⁸, fæstet i et i rødt (?) sabelgehæng (se fig. 12). Bortset derfra var uniformen den

samme som for alle andre elever. Ikke omtalt i skriftlige kilder, men vist ikonografisk, er seletøjet. Det var antageligt sort og eleverne havde som valdrap en hvid færepels med rød, takket kantning. Det skal dog bemærkes, at Langlois (*op. cit.*) viser i et ufarvelagt stik (fig. 2) en pelsdækket sadel, under hvilken et saddeldække med hvad der synes at være lidse eller kantning og i dets bagerste hjørne frihedshuen.

Det må betvivles, at eleverne har haft lanser som vist i fig. 3. Billedet stammer fra 1899, da lanser var almindelige ved rytteriet, hvad det ikke var i 1794. Det kunne derfor dreje sig om en anakronisme. På den anden side, da Mars-skolen efterlignede antik praksis, kunne det godt tænkes, at man har givet eleverne lanser ligesom det romerske rytteri. I mangel af samtidige oplysninger må spørgsmålet forblive åbent.

Faner?

Ingen officiel tekst omtaler faner, men man har sikkert fremstillet bannere med patriotiske symboler (frihedshuen, fascies, etc.) og deviser, som har været båret ved parader. Om disse har været i form af infanterifaner og standarder, eller de har simpelthen været store flag, er et spørgsmål. Man kunne også forestille sig, at David har foreslået, at skolen på klassisk vis skulle have et romersk banner (*vexillum*), en idé som han også senere har fremført. I alle tilfælde er autenticiteten af fanerne, som vises på Marbots plancher⁴⁹ (se fig. 11 og 12), tvivlsom. Titeaux⁵⁰ mener, at fanerne havde fanebånd i trikolorens farver og guldfrynser, samt at både faner og trompeterfaner havde en sabel omgivet af egeløv som mærke (se fig. 12). Desværre angiver han ikke sin kilde, men det er nok igen Marbots plancher, der henvises til.

Robespierres fald

Det ville føre for vidt at behandle det politiske drama, som udspillede sig i Nationalkonventet den 27.-28. juli 1794 (9. - 10. *Thermidor* efter republikkens kalender). Det skal blot erindres, at Robespierre og hans jakobinske tilhængere i Velfærdsudvalget ved et kup blev anklaget som "forrædere", erklæret fredløse og fængslet. Medens konventsmedlemmerne derpå gik til middag (klokken var 17.00), mobiliserede kommunernes Generalråd, der blev ledet af Robespierres tilhængere, Nationalgarden⁵¹. De fængslede blev befriet og i triumf bragt til Paris rådhus (klokken var da 20.30), medens man kaldte borgerne til oprør mod Nationalkonventet. Dette på sin side søgte at vende stemningen ved at beskyldte jakobinerne for en "royalistisk"

sammensværgelse. Under denne natlige tumult trængte en afdeling af Konventets gendarmere ind på rådhuset, som var slet bevogtet på grund af øsende regn. De bemægtigede sig med vold Robespierre⁵² og hans venner og førte dem tilbage i fængslet. Ved dag gry blev de alle stillet for en Revolutionsdomstol, dømt og samme aften kørt til guillotinen. I de næste dage blev mange andre jakobinere guillotineret, hvorefter deres magt var brudt og "rædselsperioden" bragt til ophør.

Medens disse store omvæltninger fandt sted, "sov Mars-skolen roligt i sin teltlejr bag palisaderne og bekymrede sig ikke om, hvad der skete i Paris", som eleven Langlois skriver. Havde den jakobinske folkerepræsentant Le Bas eller skolens chef la Bretèche besluttet at mobilisere de unge for Robespierre og lade dem storme Nationalkonventet, så havde historien set anderledes ud. Men som det ofte går under politiske kriser, så manglede beslutsomhed og handlekraft i det afgørende øjeblik.

At Nationalkonventet havde følt sig truet, kan ses fra dets beslutning om straks at arrestere skolens "general" la Bretèche samt at sende to folkerepræsentanter Brival og Bentabolle til Sablons lejren. Her blev eleverne kaldt sammen og opildnet til had mod "forbryderne og tyrannerne" Robespierre, St.-Just, Le Bas og deres meningsfæller. På Carnots befaling marcherede de derpå til Nationalkonventet, hvor de defilerede, hvorpå en af eleverne i en tale udtrykte deres patriotisme og loyalitet. Divisionsgeneralen Alexandre Dumas⁵³, der på det tidspunkt var i Paris uden kommando, blev i nogle dage beskikket som skolens chef for at bedømme forholdene og styrke disciplinen. Man udrensede også nogle instruktører som "politisk upålidelige", men ellers forløb undervisningen uforstyrret. Den 5. august overtog Jean Chanez⁵⁴, en tidligere bataljonschef ved Nationalgarden, kommandoen som skolens "general". Han var både energisk og dygtig og forstod at oprette disciplinen i lejren. Desuden fik folkerepræsentanterne Moreau og Bentabolle hvervet at føre overblik over skolen. ▶

Fig. 6. Instruktør og trommeslager. Efter Titeux.

En efermerisk militær institution under den franske revolution

Parader og feltøvelser

Efter de politiske begivenheder faldt skolen atter til ro. "Intet ændrede den daglige rutine", skriver⁵⁵ Langlois, og livet fortsatte som hidtil, afbrudt af enkelte store parader og feltøvelser. Den 10. august viste eleverne således deres kunnen i simulerede kampøvelser mellem to hold og afsluttede med patriotiske tilkendegivelser. Den 14. september sendte skolen et detachement til at deltage i overførslen af "revolutionshelten" Marats lig til hædersbegravelse i Panthéon⁵⁶. Desværre marcherede de i nogen uorden, og en del forlod spontant geledderne uden tilladelse, til "generalens" utilfredshed. Bedre gik det dog den 1. oktober ved en eksercits foran Nationalkonventet.

Den helt store prøve på deres kunnen

kom den 5. oktober, da eleverne i ti dage holdt en stor feltøvelse udenfor lejren på sletten ved Gresillon. Heri deltog 2100 elever som infanterister, 211 kavalerister, 300 artillerister med deres kanoner og 204 som ingeniørtropper. Denne øvelse blev fulgt af folkerepræsentanterne, som i deres rapport priste de unges iver og militære færdigheder.

Den sidste offentlige optræden var deltagelse i festen for republikkens sejr på Champ de la Fédération den 21. oktober. Skolens feltøvelser tiltrak mange tilskuere, ikke mindst skinangrebet på en model af et fort, som afsluttedes med en voldsom eksplosion. Det gik iltert til, og flere elever blev sårede, men optrinet vakte stor begejstring. Elevernes entusiasme og gode, militære holdning blev rost af alle; selv "general" Chanez var nu tilfreds.

Mars-skolens opløsning og elevernes hjemsendelse

I et forsøg på at undgå den planlagte vinterlukning havde Peyssard sammend kaldt eleverne. I en ilter og demagogisk tale opfordrede han dem til at forblive i

skolen for "at støtte republikkens kamp mod tyrannerne" (*sic.*). Men hans ord faldt på døve ører. Eleverne lod sig ikke overtale; de råbte højt "vi vil hjem!" (*dans nos foyers!*) og viftede med lovtæksten, som havde fastsat hjemsendelsesfristen. Selv ved individuelle samtaler, hvor officererne søgte at lægge pres på de unge, bragte intet resultat. Eleverne lod sig ikke overtale til at blive på skolen vinteren over. En del instruktører måtte til deres store utilfredshed se enden på et sikkert og godt betalt hverv og imødeste at blive udkommanderet til fronten.

Den 23. oktober forelagde folkerepræsentanterne deres rapport om Mars-skolens virke til Nationalkonventet. Efter at have rost de store fremskridt, som eleverne efter deres mening havde gjort, sagde Guylot, at tiden var kommet til at hjemsende dem som lovfæstet. Kulden tillod ikke længere at bibeholde teltlejren. At forlænge deres ophold i kaserner var ikke praktisk muligt, og dertil kostbart for staten. Som planlagt skulle eleverne nu vende tilbage til hjemstavn, opfyldte af en "broderlig republikansk ånd" og af alt, hvad de havde lært. Nationalkonventet besluttede således at lukke skolen, som man mente havde opfyldt sit formål. Der var ganske vist tale om senere at oprette nye Mars-skoler, men intet konkret blev realiseret, bortset fra en lærebog baseret på skolens pensum⁵⁷. En del medlemmer har sikkert været lettede ved at komme af med de mange bevæbnede og let bevægelige unge, som fortsat mistænkt for jakobinske tendenser og sympati for Robespierre.

Den 24. oktober blev eleverne gjort bekendte med beslutningen om skolens planmæssige lukning, som de modtog med begejstring. Allerede to dage efter begyndte hjemsendelse af de første hold, og dette fortsatte indtil den 8. november, da de sidste telte blev nedtaget. Dette var Mars-skolens endeligt. Uniformen og den romerske sabel fik eleverne lov til at tage med sig hjem; hvad angik resten af udstyret, overgik våben til hærens depoter, medens kanonerne forblev på Sablons-sletten.

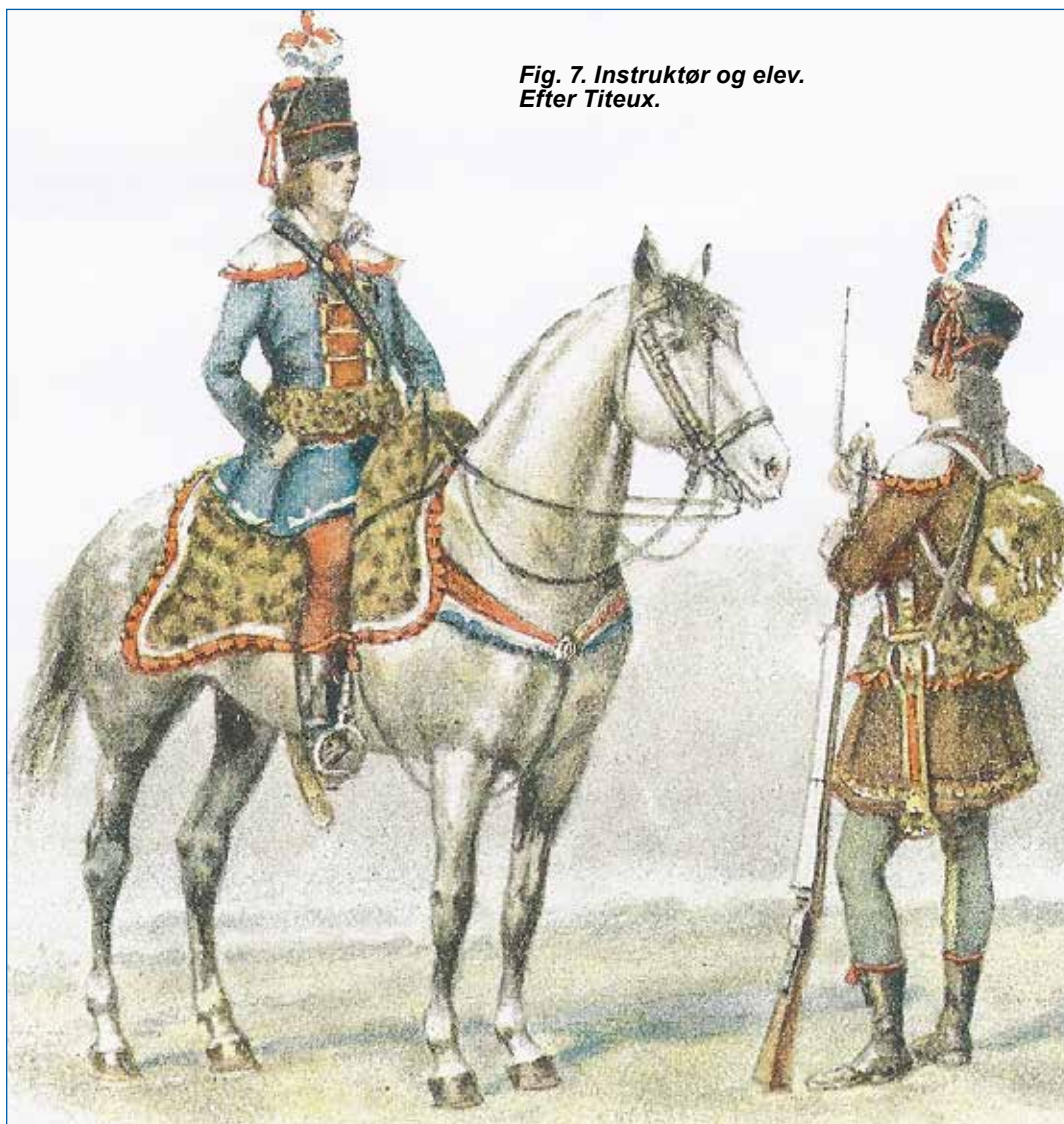

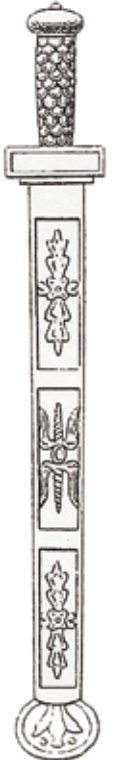
Fig. 7. Instruktør og elev. Efter Titeux.

Fig. 12. Elever som kavalerister, trompeter, fanebærere og instruktører.

Fig. 10. Sabel for instruktører. Efter Titeux.

Eftermælet

Selv om man i Nationalkonventet havde erklæret, at Mars-skolen fuldt ud havde "nået det resultat, der var hensigten", var det måske i virkeligheden mere ønsketænkning end realitet. Allerede i juli måned havde Couthon⁵⁸ i en tale

sagt, at "han ikke forstod formålet med skolen; når republikken har behov for 1,2 million mand, bør man ikke mere sig med at uddanne 3000 elever". Den tidligere elev Langlois skriver, at den "ikke havde bragt noget resultat, og trods sin korte eksistens havde kostet staten enorme summer". Choquet⁵⁹ bedømmer, at skolen var blevet oprettet i hastværk i troen på, at de revolutionære ideer kunne overvinde alle praktiske hindringer; måske en severdighed, men "frugtesløs og steril".

Ikke mange af eleverne søgte senere en karriere i hæren, måske fordi de gennem skolen havde fået nok af det barske soldaterliv? For de, der gik militærvejen, blev opholdet på skolen ikke nødvendigvis et plus, da den af mange betragtedes som en udrugningsplads for jakobinske fanatikere, og den omtales kun sjældent i memoirer. Enkelte elever opnåede dog generalsrang. Således Jean Lemarois, Napoleon Bonapartes adjutant fra 1795, brigadegeneral 1803, divisionsgeneral 1805; Charles Manhès, Murats adjutant fra 1807, brigadegeneral 1809, divisionsgeneral 1811; Annet Morio de l'Isle, Louis Bonapartes adjutant fra 1804,

brigadegeneral 1809. Endelig Gabriel Laffaille (forfatter af de memoirs som her er citeret), som dog først i 1833 opnåede rangen af brigadegeneral.

Andre specialskoler blev oprettet i de følgende år under republikken og kejserdømmet, hvoraf flere eksisterer endnu den dag i dag⁶⁰, men de var konventionelle, upolitiske uddannelsesanstalter. Den revolutionære ideologiske Mars-skole forblev efemerisk, og dens virke efterlod ingen spor i hæren eller det franske samfund.

En begivenhed skal dog til slut omtales, fordi den fik en afgørende historisk betydning.

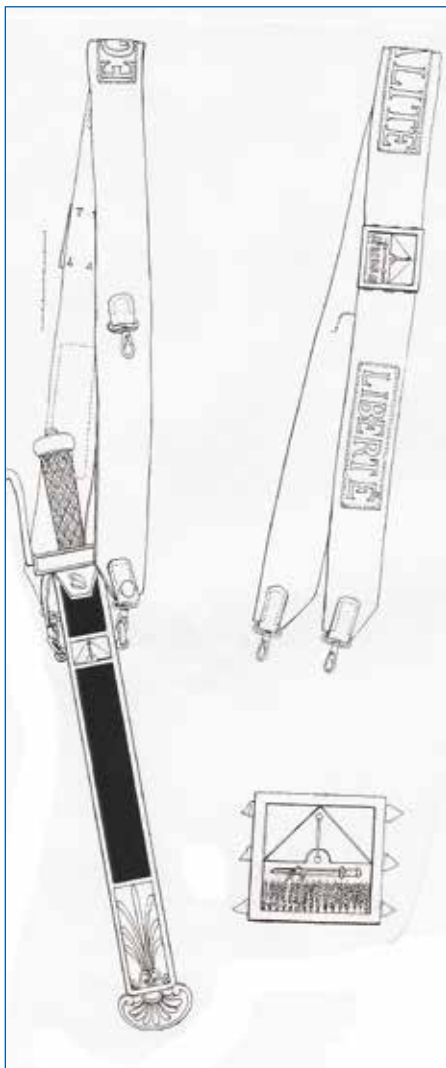
Læserne vil måske huske, at den 5. oktober 1795 (13. vendémiaire) blev Nationalkonventet truet af mellem 20.000 og 30.000 oprørere, heraf enheder af Nationalgarden og bevæbnede royalister under general Danican⁶¹, der var opflammet af provokatører. En kontrarevolution var i opmarch.

I denne alvorlige situation fik den unge brigadegeneral Bonaparte⁶² overdraget ansvaret for forsvaret af Tuilerierne. Han organiserede de få loyale tropper, der var

Fig. 8. Akselgehæng og patronbælte for eleverne. Tegning af Michel Petard.

En efermerisk militær institution under den franske revolution

Fig. 9. Mars-skolens særlige sabel (glavind). Længde ca. 65 cm, vægt ca. 1 kg. Skede af træ og messing med rødt, blåt, grønt eller gult stof.

til disposition, og sendte i hast kaptajn Murat med 300 kavalerister til Sablons sletten for at hente de 40 kanoner, som skolen havde efterladt der. Efter de første skudvekslinger gav Bonaparte ordre til at åbne en livlig kardæsk-ild, som overraskede oprørerne, der kun var løst organiserede og manglede kanoner. Resultatet blev, at mængden blev drevet på flugt. Et nyt angreb næste dag mislykkedes ligeledes, og om aftenen spredtes de sidste oprørere. Den royalistiske bevægelse var besejret. Et nederlag havde betydet indsættelsen af en royalistisk

regering og antageligt en ny terrorbølge, som ville have bragt de ledende republikanske politikere og Bonaparte med andre officerer på skafottet.

Kanonerne havde reddet dagen for Nationalkonventet, og sejren den 13. vendémiaire åbnede en stor karriere for Bonaparte. Allerede den 16. oktober blev han udnævnt til divisionsgeneral, og ti dage senere fik han kommandoen over Indenrigshæren (*Armée de l'intérieur*). Således kom Mars-skolen indirekte til at spille en afgørende rolle i Frankrigs og samtidig Europas historie. ■

Noter

31. E. Titeux: *Saint-Cyr et les Ecole Spéciale de la France*. (Fontainebleau 1897), side 40.
32. Denne begivenhed blev meget omtalt og brevet trykt i avisen *Moniteur*, 8. juli og 5. august 1794.
33. "Der var der ingen ensartethed i beklædningsgenstandene". Titeux (*op.cit.*) side 28.
34. Også medlemmerne af parlamentet havde en romersk inspireret dragt, som omtalt i min artikel *Direktoriets Garde*, i *Chakoten* nr.2, 1999, side 40.
35. Davids elever på malerskolen viste sig også i romersk toga og med sandaler på fødderne.
36. Som tidligere omtalt, eleverne Langlois og Laffaille.
37. Chuquet (*op.cit.*), side 78-79, Langlois (*op.cit.*) side 13-14, Laffaille (*op.cit.*) side 50. Ganske vist skrev oberst A. Grasset begejstret i sin artikel i *La Sabretache* (1930), at farverne var strålende ("*brilliantes*"), men øjenvidners udsagn synes at have været mere kritiske.
38. Chuquet (*op.cit.*) side 80.
39. Instruktørerne har antageligt foretrukket den blå farve som "republikansk". (Se f.eks. tidsskriftet *La curiosité militaire*, nr. 24, 1894). For infanteriet var den blå uniformskjole (i modsætning til kongedømmets hvide) var den 21. februar 1793 blevet reglementeret som "*uniforme de la liberté*", og den hvide helt afskaffet ved dekret af 29. august samme år.
40. Chuquet (*op.cit.*) side 171.
41. E. H. Langlois og Nicolas Hoffmann (samtidig). Victor Adam, Marbot & Dunoyer de Noirmont, Charles Vernier (alle fra omkring midten af århundredet). Af andre senere værker af interesse skal nævnes: E. Titeux (1898), Chuquet (1899), Lienhart & Humbert (*Les Uniformes de l'armée française de 1690 à 1894*. (Leipzig 189-1906) og H. Malibrant: (*Guide de l'usage des artistes et des costumiers. Album du Guide*. (Paris 1904-07). Endelig skal omtales Michel Petards (1986) detaljerede tegninger af sablen og lædertøjet.
42. Denne chakot blev også omtalt som en "filthath" (*bonnet de feutre*).
43. Langlois (*op.cit.*) side 14.
44. Michel Petard viser og beskriver sablen og lædertøjet i sin bog *La Buffleterie Militaire*, vol. III, 1789 à 1804 (1986) side 35-38.
45. Se Petard (*op.cit.*) side 37 og af samme forfatter *Les Sabres et des épées*, vol. 3 (2005) side 118-119.
46. Titeaux (*op.cit.*) side 31.

47. Titeaux (*op.cit.*) side 171.

48. Det kunne eventuelt have drejet sig om sablen fra det i 1792 nedlagte beredne kompagni af den *Konstitutionelle Garde*. (Se også min artikel om dette korps i *Chakoten*, nr. 2, 2009.). Omkring 400 kavalerisabler var blevet indleveret i depotet i Paris. Om dette faktisk var tilfældet lader sig ikke bevise.

49. *Costumes militaires français* (1439 - 1814) af Alfred de Marbot og Joseph Dunoyer de Noirmont er et monumentalt, uniformologisk værk, først udgivet i Paris over årene 1830 til ca. 1860.

50. Titeaux (*op.cit.*) side 28.

51. Nationalgardens jakobinske kommandant François Hanriot havde om natten drukket sig mod til, og været ude af stand til at udrette noget. Han kom til at bøde med sit liv den 28. juli.

52. Robespierre blev ved tilfangetagelsen såret ved et skud af gendarmen André Merda (eller Méda). Denne blev som belønning udnævnt til løjtnant i 5. Jæggerregiment til hest, og over årene steg i graderne til oberst i 1. Jæggerregiment. Han faldt i Rusland i 1812.

53. Alexandre Dumas (1762-1806) havde været chef for hæren i Alperne, men vare blevet tilbagekaldt til Paris i juni. Efter Robespierres fald overtog han den 17. august 1794. kommando-en over hæren på vestfronten.

54. Jean Baptiste Chanez (1746-1825) var Mars-skolens "general" fra 5. august til 20. november 1794. Han blev oberst året efter og brigadegeneral i 1796.

55. Langlois (*op.cit.*) side 56.

56. Liget af Jean Marat (terrorrens forkæmper, dræbt af Charlotte Corday i 1793) forblev ikke længe i Panthéon, thi allerede året efter blev det fjernet fra denne hædersplads.

57. *Programme des cours révolutionnaires sur l'art militaire, l'administration militaire, la santé des troupes et les moyens de la conserver*. 74 sider (Comité de Salut Public, An 3).

58. Couquet (*op.cit.*) side 164.

59. Choquet (*op.cit.*) side 237.

60. F.eks. Saint-Cyr, Polytechnique, École normale, École de Génie. Se også Titeaux (*op.cit.*).

61. Louis Danican (general 1793) flygtede i eksil efter at være blevet dødsdømt 21. oktober 1795.

62. Både Bonaparte og Murat var på den tid i unåde og uden kommando.

Konflikt mellem soldater og civile på vinstue. Ukendt kunster.

Soldaters møde med bønder og byboer

Almindeligvis vil man tro, at bønders og byboers møde med soldater i perioden 1500-1800 kunne gengives med "Av, nej, skån os, av av av", men i en række vel-skrevne artikler viser bidragyderne, at forholdet var mere kompliceret, end vi forestiller os.

Jeppe Büchert Netterstrøm gennemgår med udgangspunkt i de danske kongers krigsartikler, hvordan man i hvert fald i teorien søgte at sikre civilbefolkningen mod overlast under krigshandlinger, og hvordan de danske krigsregler både afspejlede den europæiske udvikling og selv bidrog til den. Da hovedparten af de behandlede artikler dateres til 30-årskrigen, må man desværre sige, at praksis stod i et skærende misforhold til teorien, selv om lovgivernes vilje i det mindste var god.

Mathias Cederholm gennemgår den særstilling, som de dansk-svenske grænseegne (dem med gønger og snaphaner) indtog omkring år 1500, hvor den nye statsmagt på den ene side gerne så en grænsebefolkning, der kunne forsvare sig selv og derfor stadfæstede og gav privilegier, men på den anden side så de samme privilegier som en hæmsko på vejen mod den nye statstype.

Iben Fønnesbeck-Schmidt viser med gennemgang af retsreferater o. lign. omkring indkvartering af soldater, hvordan forholdet mellem soldater og værtsfolk var mere sammensat, end man ofte tænker.

Bysamfundet var parat til at acceptere soldater, der gik over i det civile liv, især hvis de også trådte ind i borgervæbning og borgervagt ligesom soldater, der var indkvarterede i længere perioder, viste en vis solidaritet med deres værtsfolk, især hvis sidstnævnte blev krænket af soldater fra rivaliserende enheder.

Carsten Porsborg Rasmussen undersøger langtidsvirkningerne af 30-årskrigen, Torstenssonfejden og Carl Gustav-krigene for Slesvig. Efter de første to krige lykkedes det trods store ødelæggelser og tab lokalsamfundet selv at fylde de huller, krigene slog i samfundet, da øde(lagte) gårde genopbyggedes af yngre sønner og jordløse. Derimod blev ødelæggelserne under den sidste krigsbølge så omfattende, at det tog et halvt århundrede at genoprette skaderne, selv om man også her oplever, at gårdstrukturen genskabes.

Hans Henrik Appel viser, hvordan man under Skånske krig fik etableret et kompliceret, men stort set fungerende udvekslingssystem for krigsfanger, og hvordan det blev ført ud i praksis for de danske krigsfanger efter slaget ved Lund 1676.

Nina Koefoed runder af med en veloplagt udlægning af den militære sædelighedslovgivning o. 1700, hvor man har set lovgivningen som forsøg på at begrænse soldaternes mulighed for at indgå ægteskab, hvorfor det har undret, at soldaterne siden 1997 blev fritaget for at betale lejemålsbøder ved deres første gangsforsøelser.

Hensigten var at råde bod på det problem, at en soldat, der ønskede at indgå ægteskab, først skulle søge om tilladelse i en langsommelig proces, hvorfor det let kunne ske, at forholdet fik synlige resultater, inden tilladelsen indløb (det vil svare til, at civilsamfundet accepterede højgravide brude, da så trolovelsen og ikke brylluppet blev set som ægteskabets begyndelse). En måske utilsigtet følge af lempelsen for soldater blev, at det blev almindeligt at udlægge soldater som barnefædre (i Horsens udgjorde soldaterne 2-7 % af befolkningen, og halvdelen af dem var lovformeligt gifte familiefædre, hvorfor man studser over, at 40 % af de udlagte var soldater).

Med ønsket om god læselyst.

Tidsskrift for Historie nr. 4, 2012. Temanummer: Soldat og civil, bønders og byboers møde med det militære 1500-1800. Nyt Selskab for Historie, Aarhus Universitet. 206 sider.

Krigen set gennem fotolinsen

Detaljerig og fængslende fotobog viser Første Verdenskrig set med de dansksindede soldaters øjne

Fotografiet fik en stadig større betydning i 1800-tallets sidste årtier, men fotoapparatet var endnu ikke hver mands eje, og krigsfotograferne indskrænkede sig hovedsagelig til at fotografere slagmarken efter slagene og til traditionelle portrætter og gruppebilleder af soldaterne. Den tekniske udvikling af både film og kameraer betød en revolution for fotografiets udbredelse og anvendelse. Et stort antal soldater havde under Første Verdenskrig et kamera med i oppakningen, interessen for at fotografere var stor og fortsatte uformindsket gennem hele krigen. Der blev gennem de fire år taget enorme mængder af fotos, hvoraf de fleste blev taget af soldaterne.

Der udkommer til stadighed fotobøger om Første Verdenskrig i de krigsførende lande, men dels er mange af billederne taget af professionelle krigsfotografer, og dels er der mange gengange-re i udvalget af billeder. Selv om Danmark ikke var krigsførende, har interessen for fotos fra krigen år både på slagmarkerne og i civilsamfundet, som befinder sig i privat eje og forskellige mindre samlinger og arkiver, de seneste år været stærkt voksende, og én af vejene til at kunne opsøge og studere fotos i samlinger og arkiver er det europæiske samarbejde, Europeana, der også omfatter Danmark, og som er en fælles digital indgang til bl.a. samlinger af fotos fra Første Verdenskrig i biblioteker, arkiver og museer i Europa.

Fotos i stort format

En anden vej til en meget interessant samling af fotos er den nye bog Verdenskrigens danske billeder 1914-1918, hvor historikerne Claus Bundgård Christensen og Martin Bo Nørregård har fundet, udvalgt og kommenteret billeder fra Første Verdenskrig. De godt 100 fotografier er overvejende fra sønderjyske samlinger og privateje. Generelt har billederne ikke været offentliggjort tidligere.

Billederne er på mange måder gripende vidnesbyrd om den komplekse

Besætningen på en 17 cm minekaster forbereder affyringen af den 54 kg tunge granat, der indeholdt 17 kg sprængstof og kunne nå ud på en afstand af lidt over en kilometer. Minekasteren var det tyske militærs udgave af motéren, et krumbaneskyts, der var gået af brug i sidste del af 18-tallet, men på baggrund af analyser af den russisk-japanske krig 1904-05 havde den tyske hær i dybeste hemmelighed udviklet en moderne udgave. Privateje.

krig, hvor de to udgivere har haft et stort arbejde med at finde ud af billedets sammenhæng og detaljer om våben, uniformer og lokaliteter. Det er en bog, hvor billederne får god plads til at brede sig, så man kan tage luppen i hånden og studere de mange enkeltheder og føje dem til de informative billedtekster.

Bogens fotografier er inddelt i 17 kapitler, hver med sin indledning, der dækker temaer fra nordslesvigerne og krigs-udbruddet, livet i skyttegravene og bag fronten, krigen til søs og krigen våben, de civile, de sårede og de syge.

Motiverne

Motiverne er opstillinger af mænd foran togvogne, kampvogne, lastbiler, skyttegrave, nedskudte fly, kanoner, der bliver ladet, men ikke krigshandlinger og scener fra slagmarkens kampe. Kameraerne var endnu ikke hurtige og mobile nok til, at fotografier af kamphandlinger kunne optages.

Bognyt
Af Henrik Denman

Billederne ser primært krigen med tyske øjne, og synsvinklen er de tyske styrkers. Et kapitel er dog helliget danskere, der meldte sig frivilligt i allierede hære.

Billeder er taknemmelige – et billede kan sige mere end tusind ord, som man siger. Men billeder kalder også på kildekritik. Billeder kan fortælle meget, som tekst ikke kan, men fotografen vælger bevidst eller ubevidst suverænt motiv og vinkel. Der kan således være en hensigt med at vælge netop det motiv, billedet kan være rekonstrueret, og billeder kan let bruges til at manipulere med.

Bogens forfattere er naturligvis klar over denne udfordring, og de gør da også rede for disse overvejelser i det indledende afsnit om fotografiet i krig.

Claus Bundgård Christensen og Martin Bo Nørregård:
Verdenskrigens danske billeder
1914-1918. Gyldendal 2012.
284 sider. 399,95 kr.

En soldat poserer med nogle af krigens nye redskaber. Han er iført en tidlig model af den gasmaske, som i efteråret 1915 indførtes i den tyske hær. Kemisk krig blev en fast del af skyttegravskrigen, og masken blev derfor en uundværlig følgesvend, når man befandt sig i nærheden af fronten. I bæltet bærer soldaten et vigtigt våben i skyttegravene i form af håndgranater. Det blev et af krigens vigtigste håndvåben, fordi det kunne nå fjenden, hvor geværet ikke kunne. Han holder sit gevær, og om nakken har han et bælte, der indeholder 220 patroner. Desuden hviler han sin venstre hånd på de almindelige patrontasker, således at han er udstyret med i alt 360 patroner. Dan Obling.

På cykeltur gennem frontens historie

Jesper Asmussens guidebog til Vestvolden og Nordfronten er moderne formidling af høj kvalitet til et stykke enestående natur, der tilmed rummer mange spændende historier.

Interessen for udflugter med et tema er stor, og for mange må turen gerne foregå på cykel. Et af de oplagte mål for cykelture er Københavns Befæstning.

Den erfarne rejsebogsforfatter Jesper Asmussen har fået den oplagte idé at koble historien om anlægningen af Københavns Befæstning sammen med cykelture fra Avedøre i syd til Taarbæk i nord. Hans originale og informative bog "Vestvolden og Nordfronten" er opbygget som en guidebog for de, der har interesse for Københavns historie og i særdeleshed det store monument over en vigtig epoke i landets og forsvarshistorie, som Københavns Befæstning er.

Fæstningsværket vakte i samtiden beundring, da det dengang var et af Europas længste, sammenhængende fæstningsværker og på militær forkant med andre europæiske fæstningsværker. De fleste steder kan man endnu se dette fæstningsværk, og med Jesper Asmussen som guide kommer man på glimrende vis rundt i mange af kroge af befæstningen.

Cykeltur eller gåtur

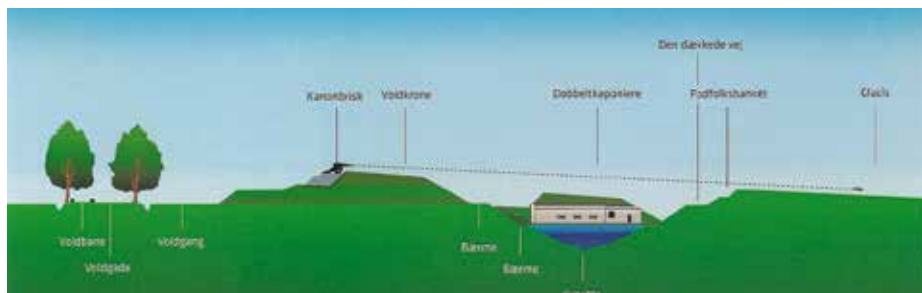
Turen har Jesper Asmussen udregnet til over 60 km, hvis man tager det hele med i bogens rækkefølge, men man kan også vælge at opleve dele af strækningen og så se dem lidt efter lidt. Tilbagelægger man hele turen i dens fulde længde på cykel, tager turen rundt regnet seks-syv timer, mens det vil tage et par dage at tage turen til fods.

Jesper Asmussen udpeger og forklarer,

hvad der er værd at se. Bogen indeholder 47 afsnit startende ved Avedøre Batteri og sluttende ved Charlottenlundfortet og derimellem voldstykker 0-23. Hvert afsnit viser et udsnit af det fortrolige generalstabskort fra Generalstabens Topografiske Afdeling.

Nummereringen af voldstykkerne rummer sin egen interessante historie. Det var oprindeligt tanken, at Vestvolden skulle begynde ved Punkt 1 tæt på den gamle landevej mellem København og Køge. Da byggeriet var gået i gang, indså man hurtigt, at fjenden ville have for let spil til at komme frem og skyde ind bag om volden. Der manglede derfor et mindre voldstykke. Da man allerede havde planlagt og tegnet hele volden og nummereret afsnittene, var der kun én udvej,

Bogen er flot pædagogisk tilrettelagt bl.a. med grafik som her, hvor man kan se, hvordan kanonen på brisken med sin flade bane kunne skyde hen over voldkronen, hen over kaponieren, og ramme fjenden ude på glaciset.

Fredskriftmagasinet på Voldstykke IX-X får på fotografiet granitsten lagt på taget. I bogen har forfatteren fremhævet særligt interessante punkter på fotografierne – her ved at fremhæve den hvide bondegård Vibeholm i baggrunden til højre for kranen, hvor også Glostrup Kirkes tårn stikker op helt ude i synskredsen.

Hvissinge Batteri blev opkaldt efter landsbyen Hvissinge. Der fandtes tidligere et vigespor til voldbanens artilleritog ud for Hvissinge Batteri, hvor voldgaden buler ud.

nemlig at forlænge volden med et ekstra stykke i sydlig retning og betegne det voldafsnit 0.

God formidling

Under hvert afsnit fortæller Asmussen om etableringen af voldstykker, om magasiner, batterier, kommandoer og forter, om byggearbejdet og bemanningen, rigt illustreret med samtidige fotos og moderne fotografier, der viser de enkelte voldafsnits beskaffenhed i dag, som man vil opleve det på cykelturen. Beskrivelsen er garneret med et væld af gode bonusinformationer om f.eks. soldaterfrimærker og uniformer på volden.

Bogen er pædagogisk opbygget med 2-D koder med link til Google Maps, som er anbragt ved begyndelsen af hvert afsnit, og til slut i bogen gengives Krakort med aftegning af de foreslåede cykelruter og indføjede fotografier af de vigtigste steder på turen.

Jesper Asmussens bog er et flot og let anvendeligt eksempel på moderne formidling af et af de helt store militære anlæg herhjemme, som den dag i dag udgør en synlig og betydningsfuld del af Københavns byudvikling.

**Jesper Asmussen:
Vestvolden og Nordfronten.
Danmarks største fæstningsanlæg.
Lindhardt og Ringhof 2013.
224 sider. 299,95 kr.**

Bognyt
Af Henrik Denman

Tyske soldater i militærkøretøjer patruljerer.

Redaktøren orienterer

Holbæk i krig

Foto fra Andelslandsbyen Nyvangs hjemmeside.

I pinsen den 7.-8. juni kan man i Andelslandsbyen Nyvang ved Holbæk opleve en rekonstruktion af Tysklands besættelse af Danmark under 2. verdenskrig. Man lander midt i de historiske begivenheder, når Andelslandsbyen i samarbejde med Holbæk Kommune gør besættelsestiden og befrielsen.

■ Et stort antal tyske soldater ankommer i tidstypiske lastbiler, motorcykler, Kübelwagen og en panservogn og besætter Andelslandsbyen. Scenariet indrammes af luftalarmer, tyske soldater i militærkøretøjer, der patruljerer på ve-

jene, vejspærringer der hindrer almindelig passage, modstandsbevægelsen, der gennemfører dristig sabotage. Rollerne spilles af danske og tyske re-enactere med speciale i 2. Verdenskrig.

Desuden kan man opleve den historiske stemning i alle husene fra begyndelsen af 1900-tallet. Smedeværksted, mejeri, købmænd og slagter, en Zone-station og et væld af gamle køretøjer.

Begge dage er der gratis adgang. Adressen er: Andelslandsbyen Nyvang, Oldvejen 25, Holbæk. Bus 504E fra Holbæk Station kører lige til døren.

Museum om militærmedicin

Flyvestation Skalstrup ved Roskilde huset andet end Forsvarets Sundhedstjeneste og Hjemmeværnets lokale kompagni. Hvad de færreste ved er, at der på stedet ligger en fin lille samling, Militærmedicinsk Samling, som en gruppe pensionerede militærlæger bruger kræfterne på at drive.

■ Samlingen viser bl.a. historien om hospitalsskibet Jutlandia og hvordan syge og sårede soldater blev behandlet og hjulpet under de slesvigske krige, og man kan se nærmere på originale uniformer, sygekasser og andet udstyr. De ældste effekter er fra Frederik 6.s tid, men hovedvægten i samlingen er perioden fra efter Anden Verdenskrig.

Erik Jantzen var frem til 1996 læge i forsvaret med speciale i neurokirurgi, og han er blandt de frivillige, som passer samlingen, som oprindeligt blev etableret i 1992 på Jægersborg Kasserne, men i 2008 flyttede med til Skalstrup, da Forsvarets Sundhedstjeneste flyttede ind.

På kanten af krig

Den 6. august åbner kasematten på Mosede Fort med udstillingen "På kanten af krig – Neutralitet mellem krig og velfærd" om Danmark under 1. Verdenskrig.

■ Mosede Fort blev bygget som en del af Københavns Befæstning. I 1915 påbegyndte den danske hær anlæggelsen af Tunestillingen, en forsvarslinje fra Køge

Bugt til Roskilde Fjord med skyttegrave, betonhuler og pigtrådsspærringer. I terrænet kan man stadig se rester af en del af skydehulerne.

Allerede fra foråret 2014 vil fortet på udvalgte søndage være bemanded af et frivilligt korps kystartillerister, som tager publikum på en tidsrejse tilbage til 1. verdenskrig.

Hold øje med www.danmark1914-18.dk og læs om udstillingen og de kommende arrangementer på fortet.

Kasematten på Mosede Fort, hvor man kan se den nye udstilling.

Breaking news fra 1864

■ En gruppe historikere med tilknytning til **danmarkshistorien.dk** har udviklet projektet 1864live, der bringer nyheder fra krigen i 1864 med 150 års forsinkelse og derved forsøger at fortælle historien på en ny måde. Nyhederne er hentet fra historiebøger, dagbøger og samtidens aviser og giver et indblik i, hvordan begivenhederne udfoldede sig i samtiden. Ved at se på historien på denne måde får man en bedre forståelse for, hvordan samtidens mennesker så på tingene, og man forstår måske også bedre, hvorfor de handlede, som de gjorde.

Du kan følge 1864live på www.1864live.dk

Referat af generalforsamlingen i Chakoten d. 2. april 2014

Siden sidst ...

I nden generalforsamlingen havde flere medlemmer benyttet sig af at stille ting og bøger til salg. Generalforsamlingen startede kl. 19.30, og 26 medlemmer var mødt op. Ole Thureholm blev valgt til dirigent, og han fastslog, at generalforsamlingen var lovligt indvarslet og beslutningsdygtig.

Præsidenten fik ordet og meddelte, at beretningen allerede var udsendt sammen med indkaldelsen i martsnummeret, og han ville herudover nævne, at foreningen havde en god økonomi, delvist via anvisningssalg og delvist via fondsstøtte. **Vores blad Chakoten** roses fra mange sider, og præsidenten videregav rosen til vores udgivertrio Henrik Denman, Claus Mogensen og Finn Hillmose.

Vores udstilling på biblioteket i Rødovre blev ligeledes nævnt, og John Winther Hansen blev takket for sin indsats.

1914-Gruppen har ændret sin administration, så der fremover kan udleveres udstyr fra 2 adresser. Steen Otto Jensen er koordinator. Inge Hansen havde trukket sig tilbage fra kassererposten,

men hjælper stadig gerne og fik ros for sin indsats. 3 flasker vin blev overrakt til Inge Hansen.

Samarbejdet med foreningen Dansk Militaria Forening blev nævnt, og vi håber på, at begge foreninger får udbytte heraf. Et enkelt medlem mente ikke, at dette var nævnt nogen steder, men blev straks fortalt, at dette stod i martsnummeret på side 20.

Vores hjemmeside ser nu ud til at være i god gænge, og Rasmus Wichmann blev takket for sin indsats med at få det hele til at køre igen. Alt, hvad der tidligere lå på vores hjemmeside, kan ikke fuldstændigt reetableres.

Præsidenten henlede opmærksomheden på, at vi har mange arkivalier, og det ville være dejligt, om nogen kunne hjælpe os med at få et godt og billigt lokale.

Beretningen blev godkendt.

Regnskabet blev ligeledes udsendt i martsnummeret, og den konstituerede kasserer Steen Otto Jensen gennemgik regnskabet og bemærkede, at der var en lille trykfejl, men sluttallet var rigtigt.

Kassereren ville gerne bede medlemmerne om at vente med kontingentindbe-

talingen til efter nytåret, idet dette ville lette konteringen. Der havde været nogle forsinkelser på grund af diverse bankregler, men vi takker Marianne Sass Petersen for stor hjælp med regnskabet. Regnskabet blev godkendt.

Budgettet blev ligeledes godkendt.

Kontingentet på 375 kr. i 2015 uændret.

Ingen forslag fremsendt til generalforsamlingen.

Til bestyrelsen blev valgt: Hans Chr. Wolter, Aksel Willumsen, Christian Raun, Claus Mogensen, Otto Steen Jensen og Henrik Denman.

Suppleanter: Bert Hansen og Finn Thorsen Hansen.

Revisor: Ole Thureholm og suppleant Kim Andreasen.

Under eventuelt blev det fremlagt, at foreningen snart havde 70 års jubilæum, og bestyrelsen blev bedt om at være opmærksom herpå, og at nedsætte et udvalg til en festkomité.

Generalforsamlingen blev herefter afsluttet og dirigenten takkede for god ro og orden.

BH.

Nyt center om befæstningen

Formidlingscenter Garderhøj er det tredje og sidste store oplevelsescenter, som er åbnet i forbindelse med den omfattende revitalisering af Københavns Befæstning.

■ Det nye formidlingscenter på Garderhøjfortet i Gentofte nord for København giver nu besøgende mulighed for at lære om og opleve Københavns Befæstning. Centret formidler befæstningen som en samlet attraktion og skaber mulighed for fysisk aktivitet, oplevelser, læring og undervisning.

Experimentarium har udviklet det nye formidlingscenters udstillinger og aktiviteter, og her er sanseligheden sat i højsædet: De

besøgende kan komme helt tæt på en denne spændende tid i dansk historie og opleve soldaterlivet på egen krop. Man kan lege soldat i det store befæstningsværk og opleve alt fra de trange køjesenge, eksercits i gymnastiksalen til ærter og flæsk i køkkenet.

Bag revitaliseringen af Københavns Befæstning står et partnerskab bestående af Realdania, Kulturstyrelsen og Naturstyrelsen. Garderhøjfortet er det sidste i rækken af befæstningsværker, der åbner for publikum.

Efterlysning om Lineol

■ En af bladets læsere, Mads Østerby i Glamsbjerg, efterlyser et hæfte, han fik udgivet for en del år siden. Hæftet handler om den tyske figurproducent Lineols historie. Lineol fremstillede soldaterfigurer, som også blev solgt i Danmark. Mads Østerby fik for mange år siden i samarbejde med tidsskriftet Chakoten udgivet et hæfte om disse figurer, men da han ikke selv har gemt et hæfte, spørger han nu, om en af bladets læsere har gemt et hæfte. I givet fald er Mads Østerby interesseret i at erhverve hæftet.

Man kan skrive til Mads Østerby, Ebberupvej 3, 5620 Glamsbjerg.

Kampen om vejret

Siden
sidst ...

Opsendelse af radiosondeballon foråret 1943 på Luftwaffes vejrstation på Hopen.

For et år siden, nærmere bestemt den 6. februar, holdt Svend Erik Albrethsen foredrag om slaget ved Royan i Sydfrankrig i slutningen af 2. Verdenskrig, og den 5. marts i år hørte vi hans foredrag om "Kampen om vejret". Svend Erik er således ved at udvikle sig til vores hof-foredragsholder, givetvis fordi hans baggrund som arkæolog og særlige interesse for militærarkæologi i bl.a. det arktiske område, hvor han har tilbragt 20 somre på Grønland og Svalbard, gør vore medlemmer til målgruppe for hans interessante foredrag. Samtidig er Svend Eriks foredrag godt forbedret, ledsaget af en gennemarbejdet power point præsentation og krydret med små interessante anekdoter og hændelser.

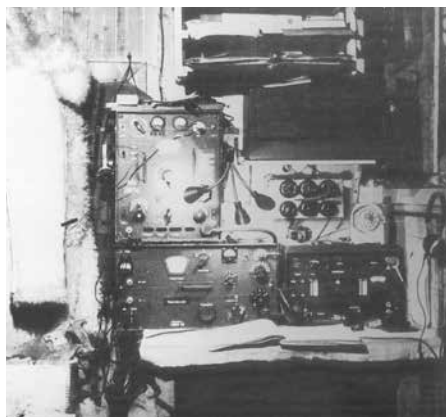
Denne aften drejede det sig om de tyske anstrengelser med at indhente pålidelige vejrdata fra Nordatlanten og det Arktiske Område før og under 2. Verdenskrig. Meteorologiske langtidvarsler optrådte første gang i forbindelse med Krimkrigen og siden under 1. Verdenskrig, men det var først med flytrafikkens ekspansion mellem verdenskrigene, at behovet for dag til dag militær vejrvarsling gradvist blev akut.

Da vejret fortrinsvis bevæger sig fra vest mod øst på den nordlige halvkugle, er det af afgørende betydning for vejrvarslingen over det europæiske kontinent, at man har et konstant og detaljeret kendskab til vejr-situationen over Grønland, Nordatlanten og Polarområderne. Den tyske hærledelse var klar over, at de allierede besad en fordel i kraft af den geografiske beliggenhed i forhold til de europæiske aksemagter. Desuden forventede man, at vejrvarslingerne fra de civile meteorologiske stationer i tilfælde af krigsudbrud ville blive standset eller falde i modstandernes hænder. Man indledte derfor allerede i 1938 meteoro-

logiske flyvninger mellem Norge og Jan Mayen.

Tyskernes løsninger

Efter krigens start blev alle vejrstationer lukket for tyskerne, som hurtigt udviklede forskellige løsninger for at skaffe sig de vigtige meteorologiske data. Igenem krigens forløb benyttede man sig af følgende 4 muligheder i det arktiske område: 1) Meteorologiske flyvninger

Radiorummet på Luftwaffes vejrstation på Hopen OKT 43-JUL 44.

(Luftwaffe), 2) Vejrskibe og ubåde (Kriegsmarine), 3) Bemandede vejrstationer, 4) Automatiske vejrstationer. Det var denne systematiske indsats foredraget handlede om, og som var langt mere omfattende og ressourcekrævende, end man skulle forvente primært som følge af de allieredes forsøg på at forhindre tyskerne i vejrdataindsamling og de primitive og barske udstationsforhold for meteorologerne i de arktiske egne.

Sammenholdt med tabene af vejrskibe, fly, en ubåd, samt mandskab må den samlede indsats med indhentning af vejrobservationer betragtes som en succes, som krigen igennem bidrog til den tyske planlægning af indsatserne. Svend Erik fremhævede særlig 3 lejligheder, hvor dataindsamlingen fik betydning.

- 1) Muligheden for at slagskibene Gneisenau og Scharnhorst kunne undvige den engelske flådeblokade i 1939,
- 2) Korrekte vejrforudsigelser ved Overlord (D-dag) 5. juni 1944,
- 3) samt ligeledes præcise vejrforudsigelser ved Wacht am Rhein, Ardennenoffensiven i december 1944.

CM

Opstilling af Luftwaffe automatisk vejrstation KRÖTE på Bjørnøya 24 juli 1943.

Gladsaxe som befæstningskommune

■ I anledning af 100-året for 1. verdenskrig har Warmi Hansen samlet en række artikler, som han tidligere har fået offentliggjort i tidsskriftet Chakoten. Udgivelsen med titlen "Da Gladsaxe var befæstningskommune" fortæller om sikringsstyrkens tid på befæstningerne på Nordvestfronten.

Det fint illustrerede hæfte med de læseværdige artikler er grafisk udformet af Chakotens dygtige layouter, Finn Hillmose, og er trykt på Gladsaxe Kommunes eget trykkeri uden udgifter for 1914-gruppen/Gladsaxefortet. Et antal frieksemplarer er stillet til rådighed for 1914-gruppens- og Chakotens medlemmer.

Hæftet udkommer den 5. august, 100-året for fodfolkets ankomst til Gladsaxe kommune. Hæftet kan fås på Selskabets møde den 13. august eller, hvis man er forhindret denne dag, ved fremsendelse af en A-4 kuvert med navn og adresse frankeret med kr. 22,50 til Inge Hansen, Hviddingvej 45, 2610 Rødovre, så vil hun med glæde fremsende skriftet.

Officerer og underofficerer af grænsegendarmeriet, ca. 1886, G. Broch.

Gendarmen ved den danske grænse

■ I 1839 oprettede den danske konge, Frederik 6., Det Holstenske Grænsegendarmeri, der skulle virke ved det danske monarkis sydlige grænse tæt ved de to vigtige handelsbyer, Hamborg og Lübeck, som var centrum for al driftig handel, og hvorfra der blev fragtet en støt stigende mængde varer mod nord. Historien om de danske grænsegendarmen og deres uniformer og udrustning er ukendt for mange, og det var derfor kærkomment, at Bert Hansen havde valgt at fortælle om gendarmeriet i Danmark ved medlemsmødet den 7. maj.

Gendarmen ved rigets sydlige grænse havde til opgave at beskytte tolderne, der var ubevæbnede, hindre vagabonders indtrængen i riget, pågribe desertører, hindre optøjer og understøtte politiet i dets opgaver.

Bert Hansen fortalte, at der gik et helt år, inden gendarmen kunne få deres uniformer. Foredraget blev ledsaget af en række fine billeder, der viste gendarmenes uniformer, og ved foredraget blev der desuden vist effekter og våben, som blev brugt i de forskellige enheder.

Korpset fik lyseblå uniformer med røde

kanter, hvide banderoler med blank patronatske, en lang ryttersabel, lyseblå chakot med hvide fangsnore og sølvbeslået kæberem og øverst en stor, hvid hestehale. Gennem tiden skete der dog ændringer i uniformen, ligesom økonomiske besparelser satte sit præg på uniformeringen.

Gendarmenes opgaver ændredes gennem årene i takt med, at den danske grænse blev flyttet. Fra oprettelsen til 1864 var Grænsegendarmeriet underlagt hæren, og det kæmpede i 1864 sammen med det Slesvigske Gendarmeri som en militær enhed. Det blev nedlagt efter krigen, men genoprettet i 1866 og virkede herefter som grænsetoldpolitikorps ved den nye grænse ved Kongeåen. Fra 1920 virkede det langs den nuværende grænse frem til 1952, da det blev omdannet til et civilt korps.

Bert Hansen fortalte også om De Blå gendarmen eller Estrup-gendarmen, der var et selvstændigt gendarmerikorps, oprettet af statsminister Estrup. Dette korps fungerede både som skatteopkræver og politi. De Blå Gendarmen blev nedlagt i 1897.

Danske hærofficerer i 300 år

■ Hærens Officersskole har udgivet jubilæumsbogen Hærofficerer i 300 år i forbindelse hærens faste officerskorps' 300 års jubilæum den 26. august 2013.

I bogen kan man læse om hærens officerskorps gennem 300 år og officerskorpsets status, dets betydning i dag og hvordan korpset bliver opfattet og opfatter sig selv.

Bogen beskriver, hvordan officerskorps opstod, og hvordan hærens officerer gennem tiderne har overvundet de vanskelige, og ind i mellem umulige, vilkår, som korpset er blevet stillet af politikerne. På trods af givne vilkår har

officerskorps altid udvist en ubetinget loyalitet overfor de folkevalgte politikere med ganske få undtagelser.

Med bidrag fra en række akademikere, officerer og kritikere undersøger bogen således officerskorps gennem de seneste 300 år samt den forudgående periode.

I bogen er der bidrag fra Birgitte Refslund Sørensen, Gunner Lind, Christian Arildsen, Kjeld Hald Galster, Eric Lerdrup Bourgeois, Martin Cleemann Rasmussen, Bjørn Østergaard, Claus Eskild Andersen, Niels Bo Poulsen, Aage Trommer, Torben Toftgaard Engen, Lars Reinhardt Møller og Eigil Schjøning.

Bogen er på 316 sider og koster 200 kr., og den kan købes på Gardershop i Kongens Lyngby eller mail: kundeservice@gardershop.dk

Dansk Militærhistorisk Selskab

Mødekalender 2014

Søndag den 2. november

Våben- og samlermesse

Selskabet deltager med en stand på årets Antik våben- og samlermesse i Rødovrehallen, Rødovre Parkvej 425, Rødovre. Det er Skandinavien største salgsmesse for antikke våben, militaria, uniformer, medaljer, ordener, tinsoldater/figurer og litteratur om emnerne. Der er åbent kl. 10-16.

Onsdag den 5. november

Hyggemøde og anvisningssalg

Med mange figurer og interessante gamle bøger. De, der har meddelt mailadresser, får lister over det udbudte tilsendt pr. mail, ligesom listen lægges på Chakotens hjemmeside senest 14 dage før anvisningssalget. De, der ikke har opgivet mailadresse, kan få tilsendt liste over det udbudte mod at indsende en A4 kuvert forsynet med adresse og kr. 8,00 i porto til Christian Raun, Carl Bernhardsvej 17, 3.th., 1817 Frederiksberg C. Bud kan også sendes via e-mail til christian@raun.dk. Skriftlige bud sendes til Ole Thureholm, Hjorteledet 7, 3660 Stenløse.

Medlemmer af Figurina Danica er velkomne til at deltage eller byde pr. mail eller post.

Onsdag den 13. august

Hyggemøde

Vi starter efter sommerferien med at sludre om feriens gode oplevelser, som du har lyst til at dele med ligesindede. Det kan være spændende nyanskaffelser i form af figurer eller lignende, interessante museumsbesøg, historiske byer og slagmarker, eller andet som kan have generel interesse. Du er meget velkommen til at tage dine billeder med, gerne elektronisk, så de kan vises på en skærm ledsaget af et kort indlæg med dine kommentarer.

Onsdag den 3. september

Per Breddam og Steen Rasmussen: Tunestillingen - Sjællands Dannevirke?

Foredraget gennemgår Tunestillingens etablering, udrustning og bemanning i hovedtrækkene og belyser dens reelle betydning. De medbringer et antal af Klavs Bekker-Larsens bog om Tunestillingen, som vil blive solgt til en favoritpris.

Søndag den 28. september

Befæstningens Dag

Dansk Militærhistorisk Selskabs 1914-gruppe deltager i aktiviteterne i

og ved Artillerimagasinet på Vestvolden for enden af Rødovre Parkvej kl. 10-16 samt på Gladsaxe Fort, Batterivej 54 A+B kl. 11 til 15.

Onsdag den 1. oktober

John Simonsen: Hvad du nok ikke vidste om Danmark i 1870.

Under foredraget fortælles om hvordan foredragsholderen fik placeret sin farfar i hæren. Der fortælles om den politiske situation og folkestemning i Danmark, om forhandlingerne mellem Danmark og Frankrig; om en usmidig fransk forhandler og om den danske hær i 1870. Det hele inspireret af et gammelt foto af farfar i kongens klæder.

To tidsaldre mødes... Dansk forsvar i 100 år

Søndag den 28. september afholdes der atter Befæstningens Dag på Gladsaxefortet kl. 11-15, hvor vi fejre 100 året for Sikringsstyrkens indkaldelse.

Mandskab fra fodfolket og fæstningsartilleriet i de gamle uniformer og udrustning fra 1886/1915 viser i soldaterlejren soldatens bevæbning og udrustning, heriblandt tornystret med skiftetøj, barber- og pudsegrej samt nødproviant.

Forbindingspladsen anno 1914 er i år er udvidet med en militærlæge, datidens medicinkasse og instrumenter, oppe på kikkertstationen demonstreres signalmidler, brevduer, horn- og lyssignaler, meddelelser sendt med cykelordonans eller melderytter samt udlægning af telefonkabler til de gamle felttelefoner.

Dagen igennem vil der være rundvisning på Gladsaxefortet, hvor der er en nyåbnet udstilling om fortet, da det var

bemandet. Fortet er kun åbent for publikum denne ene gang om året.

Uden for fortet er der en stor udstilling fra Hjemmeværnets historiske Samling (Hjemmeværnet før og nu) og fra Militærkøretøjsklubben i Næstved, som viser nogle af deres gamle militære køretøjer samt en udstilling fra tiden omkring 2. verdenskrig.

Nutiden repræsenteres af det stedlige hjemmeværn, der demonstrerer moderne bevæbning og kommunikationsmidler samt viser feltmæssig angreb på fortet.

Dagen sættes i gang kl. 11.00 med parade, flaghejsning til honnørsignalet og velkomst af indbudte gæster, hvorefter Hærhjemmeværnets Tambourkorps "Storstrømmen" fra Vordingborg garnison spiller op.

Kl. 12.00 kommer Hærhjemmeværnets 35-mands harmoniorkester "Nordsjæl-

land" og holder koncert, hvortil kaffen fra "Krudtcafeen" kan nydes

For børn og barnlige sjæle vil der atter være mulighed for at blive indskrevet som "rekrut" på fortet for en dag, erhverve en soldaterbog og med den i hånden bevæge sig rundt på pladsen og løse forskellige opgaver – og opleve soldaterlivet på tipoldefars tid.

Inge Hansen, garnisonssygeplejerske på Nordfronten

Befæstningens Dag på Gladsaxefortet byder på et stort program, hvor man skal fejre 100 året for Sikringsstyrelsens indkaldelse.

Lørdag den 6. december

Selskabets julemøde med årskonkurrence kl. 18.30 på Rødovregaard

Af hensyn til bestilling af smørrebrød m.v. bedes deltagere senest den 20. november tilmelde sig hos:
Aksel Willumsen, tlf. 32 54 01 77,
E-mail: aksel@corfitz.com.

Selskabets medlemmer opfordres til at invitere ægtefælle/samlever samt børn og børnebørn med til det populære arrangement.

Mellem kl. 17.30 og 18.30 er der indskrivning og opstilling til konkurrencen.

Kl. 19.15 starter mødet med præsidentens velkomst, smørrebrød, øl, vin og vand. Hertil kommer julehygge, kaffe og kage. Pris for deltagelse er kr. 125 for voksne og kr. 50 for børn under 15 år.

Alle onsdagsmøder åbner kl. 18.15, og de annoncerede programpunkter (foredrag eller andet) starter kl. 19.30.

Med mindre andet er angivet, finder medlemsmøderne sted på Rødovregaard, Kirkesvinget 1, Rødovre.

Du kan læse mødeprogrammet for Dansk Militaria Forening på Chakotens hjemmeside www.chakoten.dk

Chakoten

Dansk Militærhistorisk Selskab

Protector

Hans Kongelige Højhed
Prins Joachim

Bestyrelse

Præsident

Hans Chr. Wolter
Viovej 36, 3500 Værløse
Tlf. 4448 4342
wol@newmail.dk

Vicepræsident

Christian Raun

Tlf. 3331 2122
c.raun@webspeed.dk

Kasserer, adresser og adresseændringer

Otto Steen Jensen

Tlf. 4825 1883
chakoten.kasserer@gmail.com

Anvisningssalg

Aksel Willumsen

Tlf. 3254 0177
aksel@corfitz.com

Indmeldelse

Claus Mogensen

Tlf. 4817 2681
editor@it.dk

Selskabets hjemmeside

www.chakoten.dk

Årskonkurrencen 2014

Foto: Finn Hillmose

4) Figurgrupper/vignetter

(max. 4 figurer, alle størrelser, runde og flade).

5) Dioramaer og opstillinger.

6) Fra det hjemlige skatkammer.

Figurkategorierne

Betingelserne for at deltage i figurkonkurrencerne er, at alle figurerne i gruppe 1-5 er bearbejdet af udstilleren. Det kan være modellering, transformering/konvertering og bemaling, mv.

Fra det hjemlige skatkammer

Alt hvad der ikke falder ind under ovenstående kategorier, kan tilmeldes her. Det udstillede skal dog have en militærhistorisk eller figurmæssig forbindelse. Det kan være tegninger, publikationer, memorabilia, medaljer osv. Der er kun to betingelser: Det udstillede skal være fra før 1985, og der skal være gjort en særlig indsats for at fremstille eller samle det udstillede.

Best in Show

Overordnet præmie til den udstillingsgenstand af alle, som får flest stemmer.

Præmierne

Præmierne er som altid vinderdiplomer, vin og det flotte skjold til "Best in Show".

Uden for konkurrence

For dem som bare har lyst til at udstille hvad som helst af figurmæssigt eller militærhistorisk tilsnit uden at deltage i konkurrencen.

Tidsskriftet Chakoten

Tidsskriftet udkommer 4 gange årligt og udgives af Dansk Militærhistorisk Selskab

Redaktion

Ansvarshavende redaktør

Henrik Denman
Skovbovængets Allé 28
4000 Roskilde
Tlf. 4632 5352
henrik.denman@mail.dk

Billedredaktør

Claus Mogensen
editor@it.dk

Layout

Finn Hillmose
hillmose@mail.dk

Abonnement

Når man melder sig ind i Selskabet, er abonnementet inkluderet. Kontingent for 2014 er kr. 375,00
Bank reg. nr. 1551 konto 655-4873

CVR-nr. 31148448

Tryk

PE Offset & Reklame
6800 Varde

CHAKOTEN
ISSN 0901-4799

Best in Show 2013
- John Winther Hansen.

Der er følgende 6 kategorier i årskonkurrencen:

- 1) Legetøjsfigurer (alle størrelser).
- 2) Enkeltfigur/rytterfigur op til 65mm (runde – flade).
- 3) Enkeltfigur/rytterfigur over 65mm (runde – flade).

**Menig,
18. Bataljon,
1864.
Tegnet af
Svend Højberg
Nielsen**

**Vagtmester,
Dragon-
regimenterne,
1864.
Tegnet af
Svend
Højberg
Nielsen**

**Menig med
feltkappe,
1. Infanteriregiment,
1864.
Tegnet af
Svend Højberg
Nielsen**

**Officer,
Gardehusar-
regimentet, 1866.
Tegnet af
Svend Højberg
Nielsen**